

16 oktober 1914

De oorlogsbuit te Antwerpen gemaakt is groot. Op zijn minst 500 kanonnen, een massa munitie, zadels en dekens, zeer veel materiaal voor de gezondheidsdienst, tal van auto's, veel locomotieven en wagens, 4 miljoen kilo graan, veel meel, kolen, vlas, voor 10 miljoen mark wol, koper, zilver ter waarde van ongeveer een half miljoen mark, een gepantserde trein, verscheidene gevulde verplegingstreinen, grote hoeveelheden vee.

Belgische of Engelse schepen waren er niet meer te Antwerpen. De 34 Duitse stoomschepen en drie Duitse zeilschepen, die bij het uitbreken van de oorlog in de haven van Antwerpen lagen, waren met uitzondering van één nog aanwezig. Echter had men de machines onbruikbaar gemaakt. Slechts de Gneisenau van de Norddeutsche Lloyd is tot zinken gebracht. De grote havensluizen zijn intact gebleven, maar zijn door met stenen bezwaarde boten niet bruikbaar. De haveninrichtingen zijn onbeschadigd.

De stad Antwerpen heeft weinig geleden. De bevolking gedraagt zich rustig en schijnt blij te zijn, dat de dagen van verschrikking voorbij zijn, vooral daar het gepeupel reeds begon te plunderen.

Het overschot van het Belgische leger heeft bij het naderen van onze troepen Gent haastig verlaten.

Breda, 15 oktober. Te Meer (vlakbij de Nederlandse grens, ten zuiden van Breda) heeft gisteren een Belgisch soldaat een Duitser neergeschoten. De Duitse bevelhebber heeft een streng onderzoek ingesteld en onder de nog in het dorp vertoevende bewoners heerste grote vrees voor represaillemaatregelen.

Te Antwerpen.

Roosendaal, 15 oktober.

Terwijl wij al heel blij waren voor ons lang uitgestelde dejeuner hier in deze confiserie nog eens een lekkere taart met koffie zonder melk te krijgen, waren een paar van de heren toch nog eens verder op verkenning uitgegaan en warempel, ze hadden er het restaurant Pschorr in volle bedrijf ontdekt! Uiterst gesoigneerde Duitse officieren zaten er te lunchen, heel rustig, en zonder de minste aanstoot te geven aan groepjes Antwerpse heren rondom de tafels. Enkele luxueuze cocottes zetten er hun pogingen om met de overwinnaars een offensief en defensief verbond te sluiten op nogal hinderlijke wijze voort. Maar stel u nu voor, een uitgestorven stad met nota bene het nijpendste watergebrek, dan schrijf ik hier voor de curiositeit de spijslijst over voor de lunch, met de inderdaad wel zeer billijke prijzen erachter:

Potage aux tomates, fr. 0,40
Consommé-pâte d'Italie, fr. 0.50
Pièce de boeuf de roti, petits pois, fr. 1,50
Carbonade à la flandre, fr. 1,25
Beefsteak pommes frites, fr. 1,50
Filet dito, fr. 1,75
Entrecôte dito, fr. 2,25
Omelette nature, fr. 0,75
Omelette jambon, fr. 1,25
Omelette champignons fr. 1,25
Beignets pommes fr. 0,75
Beignets ananas fr 0,75

In het hart van de stad kwamen nu op de late middag wel enkele mensen buiten, meestal echter Duitse officieren en wat Duitse matrozen. En reservisten organiseerden iets als een concert voor de

dichte middenstatie. Dames heb ik er niet gezien, een open rijtuigje, en verder die bar snorrende militaire auto's. Het tramverkeer staat natuurlijk helemaal stil. O ja, en dan ook die griezelig uitgehongerde katten, door de mensen achtergelaten, terwijl ze wel haast allemaal hun honden, zwermen en zwermen honden, naar Nederland hebben meegenomen op de vlucht. Toch zag ik ook nog ergens een zielig schipperke ineengedoken liggen, zacht jankend op de stoep van een verlaten huis.

Wij tuften de Kunstlei over, waar een Duitse garde wacht houdt voor de Nationale Bank, die enkele scherven uit de gevel mist. Voor zeer speciale zaken is de bank weer opengesteld. Maar toen kwamen we in de straat, die wel het geweldigst heeft geleden: de van Breestraat, met aan weerskanten die zeer weelderige herenhuizen. Een ganze reeks van deze moderne paleizen is totaal uitgebrand, en tussen de kaal gegloeide muren en over de bergen puin zagen wij in de tuinen de arme bomen verschroeid of in splinters geslagen. Hier waren ook een paar consulaten gevestigd. De vlaggen van boven de wapenschilden, Engelse bijvoorbeeld, hingen nog nat en samen geschrompeld rondom de in vreemde kronkels verwrongen balkons, die dreigden naar beneden te storten. Twee van deze huizen zijn getroffen door granaten en aanstonds in brand gevlogen. Wederom hebben de vlammen zich voortgeplant en elf dezer kapitale particuliere hotels totaal verwoest. Moeizaam voort kruipend over het puin, over de hele inventaris van een badkamer, die was neergekomen, en verder niets dan steen en gesmolten metaal, daar vond een onzer nog de scherf met een stuk koperen band van een bom. En dat ook de kelders niet altijd veiligheid geven bij zo een hedendaags bombardement, zagen wij aan een dezer ruïnes, waar de onderste gewelven waren ingestort. Op een ten dele verbrande huisdeur vond ik hier nog het naambord van de Nederlandse oogarts dr.

Brandes. In deze zelfde huizen zou nog een landgenoot, de tandarts Rogmans, hebben gewoond. Op een ander bord stond "Comptoir général, fonds publics".

Tot tweemaal toe zijn twee brandweermannen onder het blussen door granaten getroffen. De brandweer werd natuurlijk zeer gehinderd door het gebrek aan leidingwater. En dit zal ook wel de reden zijn, dat de branden telkens zo een grote uitbreiding hebben genomen. Maar na voor het laatst in de Paleisstraat te zijn opgetreden, heeft ook dit korps het werk vrijdag gestaakt. Een Antwerpenaar wist, dat zij de deuren der kazernes hadden gesloten en mee waren gaan lopen. Onze zegsman zelf had later nog met jongens van de reinigingsdienst getracht bij branden hulp te bieden. Maar de vlammen lekten zo rap langs de gemeenschappelijke kroonlijsten voort, en de emmers water konden niet gauw genoeg worden aangedragen. Bovendien waren er boosdoeners, zegde hij, die werkten het redden tegen. Schoot een granaat weer zo'n complex in vuur, dan lieten ze fluks de emmers staan en waren de vlammen voor om de inboedel tot hun buit te maken. Doch vrijdagmiddag had deze man alles samen op straat geen 50 mensen meer gezien.

Inmiddels kwam een van onze heren met wit bestoven schoenen terug uit het huis van een familielid, waar hij eens poolshoogte was gaan nemen. Ook daar had een granaat een groot gat gemaakt op de tweede verdieping, waar in bibliotheek en slaapkamer het puin lag opgehoopt. En weer tuften we voort. Aan de Nijverheidslei acht huizen uitgebrand, en heel wat met scheuren en gaten in de muren. Daar in de Tolstraat, de in Vlaamse renaissance nieuw opgetrokken woning van de ook in Nederland welbekende architect, prof. Winders. In zijn huis, "de Passer" genaamd, heeft een granaat een gat in de kelder gemokerd, en is toen teruggekaatst naar boven,

waar heel wat schade is aangericht. Maar dat is alles nog weer niets vergeleken bij die ruïne aan de Zuiderlei, waar de deftige huizen van 23 tot 41 enkel nog in hun kale zijmuren staan. Het bekende hotel van de familie Duc is hier nog juist gespaard gebleven.

Maar met dit al begon langzaam aan de schemer te vallen, en om nog tijdig naar Roosendaal terug te komen, noteerde ik kort: de Vriestraat 58, groot gat in de gevel, museum onbeschadigd. In de Volsstraat een reeks kazernewoningen vernield, de voorgevels neer in hoge bergen van puin, en nu plotseling de intimiteit van de binnenkamers, van die keukens, waar nog allerhande gerei hangt, open voor wind en weer. “Doch het wonderlijkste toeval is toch”, meende onze gids, dat het grote gebouw van het dagblad, waardoor wel de verbitterdste campagne tegen de Duitsers gevoerd is, dat de bureaus van de Métropole in de Kammenstraat daar nu neerliggen in niets dan vergruizelde stenen.”

Doch hiermee zijn dan ook de grote verwoestingen vrij volledig opgesomd. En men bemerkt er uit, dat de berichten over een vernielde stad Antwerpen voortgekomen zijn uit het verwarde voorstellingsvermogen der doodangstige vluchtelingen. Wij stemden dan ook met de heer Louis Franck ten volle in: “In haar geheel is de stad gaaf, op enkele grote branden na.”

Maar het wonderbaarlijkste tafereel in heel deze sinistere stad had onze gids tot het slot bewaard. Hij bracht ons naar de Schelde, waar aan de overkant de donkere avondlucht was gescheurd op het okergeel der ondergaande zon. En in deze hevig dramatische schijn lag de brede stroom, nog altijd dik overgoten van olie uit de leeg getapte tanks. Zwart tegen het licht in dreven er de enkele schepen, scheefgezakt en half gezonken, waaraan nog brokstukken van de schipbrug hingen. Deze heeft de Antwerpse bezetting, geruime tijd

voor het binnenkomen van de Duitse troepen, gediend tot de vlucht in een paniek, waarvan ik mij nu toch een voorstelling kan maken.

Onze leidsman, van goede passen voorzien, is er bij geweest, toen de Duitsers hier aankwamen, alles sedert lang verlaten vonden, hun geschut aanstonds opstelden op de arduinen wal en een uur lang over de Schelde begonnen te schieten op de Belgen, die immers al in geen velden of wegen meer waren te vinden. De Koerzaal aan het Vlaams Hoofd, van Sint Anneke zeggen ze hier, is van deze beschieting het offer geworden.

Maar toen we nu weer wilden instappen om terug te keren, trof daar langs de kaai een allerwonderlijkste kleurenchaos in het licht van de zonsondergang onze aandacht. "Uniformen?" vroegen wij eerst aarzelend. "Belgische uniformen?" En zo waarachtig een paar honderd meter verder, en verscheidene meters breed was de straat ermee bedekt, met uniformpetten en -broeken, met uitrustingsstukken en distinctieven, met gespoorde rijlaarzen, sjako's, lantaarns, schoppen, ransels, wapens, schoenen bij duizenden en duizenden hoog opgestapeld. En er stond nu een lange goederentrein voor, en werklieden waren maar bezig bagagewagen na bagagewagen er mee vol te proppen. Reeds waren er treinen met deze verrassende buit weggevoerd, en voor hoeveel lag daar nog verward door elkaar? Zodat wel zeker heel de bezetting, voor zij de schipbreuk over ging vluchten, in dolle angst alles afgegooid heeft wat de mannekens voorlopig ooit weer als militair zou kunnen doen erkennen. Toevallig hadden daar op dit tragische ogenblik twee wagons met klompen gestaan, en hadden ze die ijlings leeggehaald, om op die klompen toch maar de schijn aan te nemen van argeloze boeren. "Ach so, ja ja, das wollen Sie sich doch auch einmal ansehen", glimlachte heel even een snorrenbaard van een Duitse sergeant.

Een betrouwbaar man vertelt, dat de pastoor van een der grote Antwerpse kerken bij het binnentrekken van de vijand, als werkman verkleed, met een pijp in de mond, aan de deur is gaan staan, om niet weggevoerd te worden. Maar ook hier hebben de Duitsers dan ook, zodra zij de stad inrukten, een priester gepakt, die, met een revolver voortdurend op een zijner slapen gericht, vooruit moest om de weg door de straten te wijzen.

Voor ons vertrek gingen wij nog even informeren. We hoorden dat Emmanuel De Bom, de bekende Vlaming, ter nauwernood aan de dood is ontkomen. Gedurende het bombardement was hij als hoofdbibliothecaris met zijn personeel trouw op post in de gemeentebibliotheek geweest. De heer De Bom bevond zich met zijn echtgenote in een kamer, waar vlak boven een granaat door het dak sloeg. Als door een wonder bleven zij ongedeerd.

Toevallig ontmoette ik juist op het laatst onze dappere consul-generaal, de heer Van den Berg, die tot zijn grote verbazing kennis had genomen van de aan onze krant gezonden mededelingen te zijnen opzichte. De heer Van den Berg is immers geen ogenblik van zijn post af geweest. Hij heeft met zijn gezin een angstige nacht in de kelder van zijn huis doorgebracht en de volgende morgen als altijd aan het consulaat weer enkele Nederlanders voortgeholpen. Maar dat zij, die inmiddels zelf over de grens waren gegaan, hem, die gebleven was, misten, had de consul-generaal toch gefrappeerd. Onze zeer geziene landgenoot en zijn gezin bevinden zich in de beste welstand.

En dan tot slot nog een grote klacht: dat de getrouwen in Antwerpen al sedert tijden hongeren naar nieuws, omdat zij geen kranten ontvangen.

Op onze terugtocht naar die prachtige bosweg over Essen zwaaide nu en dan onverwachts een Duitse post een lantaarn uit het donker en liet ons weer doorgaan. En op een plek, waar de straat bedenkelijk is kapot gereden, lagen een paar reservisten in een greppel bij een rood licht, om telkens als er een wagen overheen was gegaan het spoor weer met een schop zand te dempen.

Maar toen we eindelijk in Nispen even bij de Nederlandse douane moesten uitstappen, en we wilden hier aanstonds de propaganda onder de samengeschoolde vluchtelingen beginnen, toen antwoordden ze, of wij dan niet wisten, dat er juist over de grens 17 jonge Belgen opgepakt waren door de doodskophuzaren. Die hielden hen voor soldaten in burger en een der makkers hadden ze achtergehouden. “Nee, nee, teruggaan, dat deden ze niet zo lang de Duits daar nog zat. Hadden zij ze in Leuven, in Mechelen dan ook niet terug laten komen, en zo gauw ze er waren het branden en schieten herbegonnen. Nee, nee! De Duits, die vertrouwen we niet ...”

Roosendaal, 15 oktober. De Duitse overheid eist, naar verluidt, van de stad Antwerpen geen oorlogsschatting, maar wel overeenkomstig haar voorschriften het volkomen onderhoud van de 15.000 man sterke bezetting. De eis, dat de deuren der bewoonde huizen ook ‘s nachts open blijven, is ingetrokken; wel moet er voortdurend licht branden in de gangen.

Van de Brabantse en Zeeuwse grens.

Breda, 15 oktober. Het stadje Hoogstraten is gisteren door de Duitsers bezet. Heden rukte een Duitse troepenafdeling op naar de Nederlandse grens tussen Chaam en Meerle en raakte daarbij slaags met een afdeling Belgische militairen van verschillende

wapens, onder bevel van een kapitein en twee luitenants. De Belgen waren merendeels uit de Antwerpse forten van de rechteroever afkomstig en hadden, toen de vesting gevallen was, na een vergeefse poging de Schelde over te steken, de wijk genomen in de Kempen en zich onderweg van rijwielen voorzien. Later voegde zich een groepje geniesoldaten bij hen, die belast waren geweest met het vernielen van spoorwegen en bruggen en o. a. een brug tussen Leuven en Tienen hadden opgeblazen. Al dwalend in de bossen, waren zij nabij de Nederlandse grens gekomen, totdat zij in de buurt van Meerle op de Duitsers stootten. In de onmiddellijke nabijheid van de Nederlandse grenspost ontbrandde een vrij hevige schermutseling, waarna de in het nauw gebrachte Belgen de Nederlandse grens overschreden en aldaar ontwapend werden. Zij zijn, 102 in getal, te Breda geïnterneerd. Bijna allen waren voorzien van rijwielen. Ook werden een automobiel, een motorrijwiel, benevens enkele manden met postduiven te Breda binnengebracht. Later in de avond volgde een groepje van 19 soldaten, te Chaam ontwapend. De Belgen hadden in de laatste dagen veel ontberingen doorstaan. Volgens hun mededelingen hadden zij van boeren vernomen, dat nog meer geïsoleerde groepen Belgische soldaten nabij onze grenzen zwierven. Belgisch Meerle is thans door de Duitsers bezet. Vlak nabij de Nederlandse grens staan Duitse posten. Bij de komst van de Duitse soldaten vluchtten de inwoners van de dorpen in de omtrek inderhaast over onze grenzen, zodat Breda weer overvol is van vluchtelingen.

Breda, 15 oktober. Vanmiddag kwamen weer honderden vluchtelingen uit Hoogstraten, Strijveer en Meerle, Breda binnen. De Duitse troepen waren bezig deze dorpen te bezetten en de hele bevolking vluchtte naar hier. Het doel dezer bezetting is alleen het opdrijven der rondzwerfende troepen Belgische soldaten over de

Nederlandse grens. Bij Grazen kwamen er 96 Nederland binnen met een kapitein en een luitenant. Zij hadden een automobiel en een motorfiets bij zich en een grote hoeveelheid dynamiet.

Ze hebben mij het volgende verteld. Ruim twee weken geleden waren zij vanuit de stelling Antwerpen in een groot aantal de Kempen ingegaan om de Duitsers daar zoveel mogelijk afbreuk te doen en hen te noodzaken een groot aantal troepen daarheen te zenden. Dat is hun uitstekend gelukt. Zijzelf met een 150-tal kameraden hadden de opdracht de spoorlijnen naar Brussel en Antwerpen zoveel mogelijk op te blazen. Verscheidene malen zijn ze daarin geslaagd. Onder meer konden zij de spoorweg van Herentals naar Antwerpen op verscheidene plaatsen onbruikbaar maken, en ook de lijn van Leuven naar Brussel bij Tienen opblazen. Het opmerkelijke van deze tocht was, dat zij steeds omringd waren door Duitse patrouilles en zij meermalen van hun stelling waren afgesneden. Toch slaagden de Duitsers er niet in hen te overmeesteren. Verscheidene malen ontstond er een gevecht tussen de Duitse uhlanen en hun troepje. Zij verloren daarbij geen enkele man en maakten zelfs nog krijgsgevangenen. Naar het schijnt zijn dit dezelfde troepen, waarvan ik de vorige week in Baarle-Nassau seinde, dat zij bij Mol de Duitsers hadden teruggeslagen. Na de val van Antwerpen was natuurlijk hun lot beslist. Ze moesten hun krijgsgevangenen de vrijheid geven. Nog vijf dagen konden zij het in de Kempen uithouden, maar vanochtend werden ze van alle kanten aangevallen, en bleef hun niets anders over dan de Nederlandse grens te passeren.

De Duitsers hebben bij Heerlen het klooster der kapucijners bezet. De paters van het gesticht waren reeds gisteren naar Breda uitgeweken. Langs alle wegen bij de Nederlandse grens staan Duitse schildwachten.

Beschadigde huizen te Antwerpen.

De heer Ch. M. Boon, oud-architect der de Deli maatschappij, die woensdagnacht te 's-Gravenhage uit Antwerpen teruggekeerd is, heeft in gezelschap van een Belg van dinsdagochtend 9 uur tot dinsdagmiddag 2 uur schier alle Antwerpse straten doorgefietst en op die tocht de nummers van alle huizen genoteerd, welke, voor zover hij dat kon nagaan, schade geleden hadden. Een andere Belg heeft daaraan een door hem vervaardigde staat toegevoegd. Het resultaat van beider arbeid vindt men in ons blad. Natuurlijk zal ook deze opgave nog wel niet geheel volledig zijn: een volledige staat van alle verwoeste gebouwen kan (gelijk de Heer Boon door de Antwerpse gemeentearchitect, de heer Van Mechelen, en de particuliere secretaris van de Antwerpse burgemeester, de heer Melis, verzekerd werd) pas de volgende week verwacht worden. Doch tevens werd hem van die zijde medegedeeld dat zijn lijst reeds vrij compleet was. Natuurlijk dient men ook nog rekening te houden met de mogelijkheid, dat er bommen aan de binnenkant gevallen zijn zonder dat dit uiterlijk waarneembaar was. Maar dit ontnemt o.i. aan deze lijst geenszins haar waarde.

Lijst 1. Totaal verwoest door instorting. Lozanastraat 17, Dierckensstraat 34, Hertsdeinstraat 14, Brantstraat 1, Ferchmannplein 4, Molenstraat 60, Vredestraat 29.

Lijst 2. Totaal verwoest door brand. Stephaniestraat 47 en 49, Banderusstraat 91 en 93, Solvijnstraat 40, 42, 41, Mirvenstraat 35, 37, 39, 41, Hertdeinstraat 30, Lemnestraat 6, Ballaerstraat 79, 81, 83, Ballaerstraat 66, Anselmostraat 83, Brantstraat 14, Lozanostraat 37 en 39.

Lijst 3. (Vernielde of zwaar beschadigde huizen): Schoenmarkt: oneven nummers 11 tot 17, 25 tot 47, ("tot" betekent telkens: tot en met), Graanplaats 39, Eierenmarkt vanaf 11 opwaarts tot einde, Beddenmarkt vanaf 10 opwaarts tot einde, Lombaardevest 76,78, Kammenstraat oneven nummers 49 tot 65, Nijverheidslei 8, Begijnenvest 90 tot 94 (even nummers), Van Breestraat oneven nummers van 17 tot 37, Paleisstraat even nummers van 44 tot 50, Zuiderlei, oneven nummers van 23 tot 41, Volkstraat, oneven nummers van 1 tot 25, Geuzenstraat even nummers van 2 tot 6, Kloosterstraat even nummers van 130 tot 140, Plantijnstraat 24, 25, 26, Hertoginnestraat 46, 48, Jordaensstraat even nummers van 88 tot 94, Van Dijkstraat 84, Lange Leemstraat 4, 6, 232, 501, Leopoldslei 68 (benedenverdieping), 69 (bovenverdieping), Mechelse Steenlichtweg 215, 217, Schulstraat even nummers 14 tot 20, Lausannestraat conservenfabriek van Evengentelli en C°, 177, 179, Van Schoonbeekstraat 8, Karel Oomsstraat 6, Leemputstraat 19, 21, 50, 57, Groote Hondstraat Jongens en Meisjesschool, Everdijkstraat 1, 3.

Lijst 4. Zwaar beschadigd: Stephaniestraat 51, Lozanostraat 19 en 90, Solvijnstraat 26 en 41, Dierchensstraat 36, Ballaerstraat 61, Boudewijnstraat 99, Brantstraat 3 en 65, Gounodstraat 29.

Lijst 5. Gedeeltelijk beschadigde huizen: Graanplaats 38, Lombaardevest 49, Hertoginnestraat 44.

Lijst 6. Inwendige schade, de mate onbekend. Justitiestraat 87, Boudewijnstraat 84 en 101, Ballaertstraat 2 en 4.

Lijst 7. Licht beschadigd: Stephaniestraat 53 en 27, Rodolphstraat 16, Dierchensstraat 9, Hertsdeinstraat 16, Boudewijnstraat 90,

Nijverheidslei 10, Killiaanstraat 5, Volkstraat 8, Van Dijkstraat 81 en 86, Leopoldslei 116 en 118, Albertusstraat 30 en 32.

Von Bethmann Hollweg, de Duitse rijkskanselier, is eergisteren te Brussel aangekomen in gezelschap van de chef van het civiele kabinet van de keizer en de gezant von Treutler.

Breda, 16 oktober. Twee industriëlen, die naar Antwerpen zijn geweest, verhalen, dat zij op de heenreis, die zij per rijwiel deden, te Merksem bij Antwerpen vier uren op het afstempelen van hun pas moesten wachten. Er waren slechts zeer weinig terugkerenden.

Sterke drank mag in het door de Duitsers bezette gebied niet meer worden verstrekt. Slechts bier en limonade.

Aan de herstelling van de Antwerpse forten werd met koortsachtige ijver gewerkt en de toegang tot de forten is streng verboden. In Antwerpen zelf is het nog ongewoon stil: slechts zeer enkele zaken zijn open. Na 7 uur Duitse tijd (8 uur Belgische tijd) moet alles dicht en mag niemand zich meer op straat vertonen. Licht behoeft 's nachts niet voor de vensters te worden gebrand. In de straten worden 's nachts elektrisch en gaslicht ontstoken en heden zou de tram weer aan het rijden gaan.

Verbetering. In de laatste alinea van het telegram over de toestand van Antwerpen in het avondblad van gisteren staat:

“En de (zee)-officieren vertellen: het waren hier nog uitsluitend reservetroepen, want uit de linie aan de Aisne kon geen man meer worden gemist. Daarom was hun Marne-divisie hierheen gedirigeerd.”

In plaats van Marne-divisie leze men marine-divisie.

De val van Antwerpen.

The Daily Telegraph heeft uit de mond van een der Britten, die aan de verdediging van Antwerpen hadden deelgenomen, het relaas opgetekend van het gebeurde in de Belgische hoofdstelling.

... Wij kwamen dinsdagmorgen zes oktober in Antwerpen aan en begaven ons naar een plaats die, meen ik, Wilrijk wordt genoemd. Hier was de eerste marinebrigade reeds ingekwartierd ... Omstreeks 5 uur in de vooravond kwam het bericht dat de mariniers het erg te verduren hadden, en de eerste en tweede marinebrigade trokken met alle spoed vooruit om hen bij te staan. Toen wij hen bereikten stelden wij vast, dat ze reeds genoodzaakt waren zich voor het moordende granaatkartetsvuur van de Duitsers, dat vele gewonden maakte, terug te trekken. De Belgische troepen waren gevlucht of hadden zich moeten terugtrekken, hetgeen de Britse marinetroepen op beide flanken blootstelde. Wij begaven ons zo snel mogelijk in het gevecht; maar gedurende de avond was het Duitse vuur zo hevig, dat het onmogelijk bleek de door ons verdedigde linie te houden.

Wij trokken toen terug op de buitenste verdedigingsgordel van Antwerpen. Het terugtrekken werd in goede orde uitgevoerd, zonder dat wij gehinderd werden door de Duitse infanterie. Indien deze ons had aangevallen, zou zij ons ongetwijfeld zware verliezen hebben toegebracht, want wij hadden noch veldgeschut noch machinegeweren. Echter bleek later, dat wij wel machinegeweren bij onze uitrusting hadden, doch zonder dat wij daarvan op de hoogte waren.

Op donderdag acht oktober werd de staat van zaken voor de buitenste fortelinie op Antwerpen ernstiger. De staf van de

marinebrigades hield nu een krijgsraad en besloot een punt aan te wijzen, waarop de krijgsmacht moest terugtrekken en waarheen, indien absoluut noodzakelijk, transportmiddelen zouden worden opgevoerd.

Intussen hadden enige compagnieën van de brigades bevel gekregen voorwaarts te rukken en de Britse linies tussen de forten drie en vier en tussen vier en vijf te versterken. Een andere compagnie kreeg bevel fort vier te bezetten. Dit fort lag het dichtste bij de Duitse linies. Ikzelf was een van de soldaten, die daarheen werden gezonden. Dat was op donderdagmiddag. Die namiddag en avond stonden wij bloot aan een geweldig granaatkartetsvuur van de belegerende Duitsers. Wij beantwoordden het vuur krachtig en sloegen verscheidene Duitse aanvallen af die op een verflauwing van de beschieting waren gevolgd. Daarbij werden aan de in drommen aanstormende Duitsers zware verliezen toegebracht. Toen de aanvallen mislukt waren, begonnen de Duitse kanonnières ons nog verder te bombarderen. Het vuren ging maar al door en was van oorverdovende hevigheid. Na bijna elk schot konden wij het metselwerk horen verbrijzelen; en wat nog ernstiger was, de granaatkartetsen schenen van alle kanten te komen. Hoeveel man er in het fort gedood zijn, weet ik niet. Ik zag een officier en twee man dood liggen.

Ongeveer om 3 uur 's morgens maakte de Engelse officier, die het fort commandeerde, gebruik van een kortstondige pauze in de vuurregen, om een patrouille uit te zenden, teneinde zich van de stand van zaken te gaan vergewissen.

Deze mannen kwamen terug met de tijding, dat het fort volkomen geïsoleerd was, omdat zowel de Belgische als de Engelse troepen

zich hadden teruggetrokken uit de linies, die ze aanvankelijk tussen de forten hadden ingenomen.

Onder deze omstandigheden beval onze aanvoerder de onverwijld terugtocht. Ik behoef niet te zeggen, hoe blij wij waren, de plaats te verlaten. Bij een poging om te ontsnappen onder het opnieuw zeer heftig geworden vuur verloren wij meer dan de helft van onze manschappen. Ik weet niet hoeveel er gesneuveld zijn; maar enkelen van hen verloren het leven bij een mislukte poging om het fort te verlaten.

Voor wij wegkwamen, deden wij een paar verrassende ontdekkingen, die erop schijnen te wijzen, dat de een of andere spion in het fort geweest was, en maatregelen had beraamd om het fort gemakkelijk in handen te doen vallen van de Duitsers. Wij ontdekten, dat een van de zoeklichten zo was gesteld, dat het zijn schijnsel op het fort wierp en niet op de Duitse linies. Het kon ook niet zo gedraaid worden, dat het licht op de Duitsers viel. Verder was er een telefoonverbinding van even buiten het fort naar de Duitse linies gevonden. Misschien was het de ontdekking van dit duivelse verraad, welke de Belgen ertoe bracht, de plaats te verlaten. In elk geval werd het plan verijdeld door de verdediging van de Engelsen; en vóór wij aftrokken, hebben wij de Duitsers voor hun verachtelijke tactiek laten betalen. Ook is er geen twijfel aan, of de Duitsers hadden spionnen in de Belgische linies, want zodra het vuur der Duitsers even verflauwde, werden vlak bij het fort seinen gegeven met een lamp.”

De soldaat die hier aan het woord is geweest, beschrijft dan ook nog de ontsnapping der Engelsen uit Antwerpen, waaromtrent hij echter niets nieuws vertelt. Wel interessant is de klacht van deze Engelsman, dat niettegenstaande het feit, dat de kanonnen van de

vesting verouderde Krupp-kanonnen voor ladingen zwart buskruit waren, Antwerpen het zeker een paar maanden had kunnen aithouden, indien het maar ernstig geprobeerd was.

Uit Hamburg wordt gemeld dat de Tasmania, een van de Duitse schepen die in Antwerpen zijn achtergebleven, 3200 ton zinkerts aan boord heeft. De stukgoederen zijn gelost. De stoomschepen Hanau en Elburg liggen met volle lading in het kanaaldok. De grote cilinders van alle stoomschepen zijn vernield en de uitgang uit het dok is versperd.

Een telegram heeft ons reeds gemeld, dat een hoofdartikel van de Times de val van Antwerpen vooral voor Nederland van betekenis noemt. Die val brengt, volgens dat blad, het gevaar van vreedzame of gewelddadige inlijving van ons land bij het Duitse Rijk nader, gelijk het Duitse schrikbewind in België bepaald bedoeld was als een aanschouwelijke les voor Nederland.

Maar, gaat de Times voort, nog groter zedelijke waarde heeft de inneming van Antwerpen om haar invloed op het Duitse volk zelf. En dan gaat het blad uitgebreid aantonen, dat het niet meer opgaat om, gelijk de Engelsen nog bijna voortdurend doen, de oorlog voor te stellen als het werk van enkel de militaire kaste in Duitsland, of van de Pruisische jonkers, of liefst van de Duitse keizer. Neen, het hele Duitse volk is voor de oorlog geweest. Maar nu had dat volk vast gerekend op snelle overwinningen. Die bleven uit, mismoedigheid trad in en daarom is de inneming van Antwerpen een opmontering, die het hard nodig had.

17 oktober 1914

Rotterdam. Belgische vluchtelingen.

In de zalen van Boneski aan de Coolsingel hebben gisteren namiddag de Belgische uitgewekenen, die niet onbemiddeld zijn en tijdelijk hier ter stede verblijf houden, terug vergaderd. Er waren er weer honderden opgekomen. De stoelen waren uit de zalen genomen, zodat er gisteren aan veel meer toegang kon worden verleend dan woensdagnamiddag. Niettemin moesten er weer ettelijke honderden buiten blijven.

De vergadering werd op verzoek van het comité voorgezeten door de heer Gustave Aelbrecht, schepen van Antwerpen, die zich sedert gisteren alhier bevindt en die pas uit de geteisterde stad was teruggekeerd.

Nadat de heer Aelbrecht de vergadering had geopend, gaf hij het woord aan de heer Jos. Soeten, lid van de gemeenteraad van Antwerpen, die met de heer H. Jaminé, oud deken van de balie te Antwerpen, gisteren uit de gevallen stad was gekomen, nadat beiden eerst nog een uitgebreid en nauwkeurig onderzoek naar de toestand der stad hadden ingesteld.

De heer Soeten begon met, onder hartelijk applaus der vergadering, zijn dank uit te spreken aan de Rotterdamse burgerij, voor de grote menslievendheid aan de talrijke uitgewekenen bewezen.

Dan kon hij aan de vergadering naar volle waarheid de verzekering geven, dat in Antwerpen op dit ogenblik alles rustig is. Daarom raadde hij de aanwezigen zo krachtig mogelijk aan om zo spoedig doenlijk naar Antwerpen terug te keren. "Indien gij respect hebt voor uw eigendommen, voor uw woning, voor uw huisraad, enz." zo sprak de heer Soeten ongeveer, keer dan zo spoedig mogelijk naar uw woonplaats terug. Talmt gij met terugkeren, dan staat uw

bezit bloot aan plundering. En meen niet, dat dit plunderen geschieden zal door hen, wie gij vreest. Neen, geplunderd zal er worden door hen, die we altijd, ook als er geen oorlog is, te vrezen hebben.

Zorg dus voor uw eigendom. Als ik u die welgemeende raad geef, dan verzeker ik u, dat ik daarbij geen nevenbedoelingen heb. Ge weet, ik ben een echte Antwerpenaar". (applaus). Dus allen, zo gauw mogelijk terug. Niet allen tegelijk, dat zou niet kunnen, maar bij gedeelten.

In Antwerpen, ik herhaal het, is het thans volkomen kalm. Weer naar Antwerpen; ge zult daar wel niet het geluk terugvinden, dat ge er hebt achtergelaten, doch ik koester de stellige hoop, dat ge dat geluk later weer zult terugvinden.

Vergeet niet, dat ge u thans wel in een gastvrij land, in een gastvrije stad bevindt, doch dit land, deze stad heeft, in de omstandigheden van het oogenblik ook grote verplichtingen tegenover anderen.

De heer Soeten las nu een proclamatie voor, die heden in Antwerpen zal worden aangeplakt, en waarvan de inhoud overeenkomt met de bekende oproep van de heer Louis Franck. Deze proclamatie is o.m. ondertekend door burgemeester Jan de Vos en goedgekeurd door de gouverneur van Antwerpen, admiraal Schröder.

De heer Soeten eindigde zijn toespraak met nogmaals de aanwezigen op te wekken, als vreedzame burgers spoedig naar Antwerpen terug te keren en zich daar rustig te gedragen. "Als goed patriot moet ge, teruggekeerd, uw tong achter de tanden weten te houden, moet ge kunnen zwijgen. Dan zult ge niets te vrezen hebben" (applaus).

De voorzitter sprak in dezelfde geest als de heer Soeten. Op de hem gerichtte vragen antwoordde hij, dat er tenminste voor 200 dagen levensmiddelen in de stad zijn, doch dat er dringend nodig zijn de personen, die voor de verkoop, de bereiding, het distribueren zorg dragen. De vensters der huizen behoeven 's nachts niet verlicht te zijn, aangezien de straatverlichting binnen enkele dagen weer voldoende zal zijn. De huizen mogen 's nachts gesloten zijn.

De huizen, die bij de vlucht der Antwerpenaren door hen gesloten zijn, zijn dit nog. Daarvoor is gezorgd. Spreker heeft zich daarvan zelf overtuigd. De banken hebben de Duitsers onaangeroerd gelaten. De havenarbeid zal zo spoedig mogelijk herleven, doch niet, als de havenarbeiders niet terugkeren.

Met de heer Soeten riep de voorzitter de aanwezigen toe: "Tot weerziens in Antwerpen." De vergadering werd daarop gesloten.

Maandagmiddag zullen de uitgeweken weer vergaderen.

De Antwerpse proclamatie.

Roosendaal, 16 oktober. Zoeven kwam hier de Belgische senator van der Molen per auto uit Antwerpen aan. Hij bracht enkele Antwerpse politieagenten in uniform mee, die hier ook al zullen helpen om de vluchtelingen tot terugkeer te overreden, en die de treinen zullen begeleiden, waarover straks meer. De heer van der Molen kwam mij voorts een der eerste in Antwerpen van de pers gekomen exemplaren van de lang verwachte proclamatie overhandigen met verzoek ze u te seinen. Ze is opgesteld in Duits, Vlaams en Frans naast elkaar. De Nederlandse tekst luidt:

Proclamatie.

Ik heb het krijgsopperbevel te Antwerpen overgenomen en hoop, dat de inwoners der stad zich, door vijandelijke handelingen van welke aard ook, niet onwaardig zullen betonen van de toegeeflijkheid, die ik thans voor de bevolking over heb. Moest mijn vertrouwen teleurgesteld worden, zo zal ik niet aarzelen, de allerstrengste oorlogsmiddelen aan te wenden. Het is in het belang der burgerij, de navolgende verklaring van het gemeentebestuur ten sterkste in acht te nemen.

De gouverneur van Antwerpen.

Freiherr von Huene.

Aan de bevolking.

In de treurige dagen die aan onze stad en het land zijn ten deel gevallen, is het onze plicht aan de bevolking de volgende gedragslijn voor te schrijven.

Waardigheid en kalmte.

De bevolking moet zich van alle vijandelikheden en van alle belediging tegenover het Duitse leger onthouden. Zulke daden zijn niet alleen zonder nut, zij zijn het slechtste wat iemand tegen ons dierbaar vaderland en onze geliefde stad kan ondernemen. Een enkele daad van een onvoorzichtige kan de dood van honderden onschuldigen veroorzaken, brand en vernieling voor de stad en voorgeborchten na zich slepen.

Burgers en werklieden, wees waardig en kalm, waak allen op de handhaving der orde.

Eigendommen en persoonlijke zekerheid.

Niemands persoon, noch eigendom, zal gedeerd worden indien orde en rust heersen. Elke daad van belediging of geweld moet aangeklaagd worden bij één der ondergetekenden van de tegenwoordige proclamatie. Wij hebben de verzekering dat er straffen zullen volgen, zodat niemand moet trachten zichzelf recht te doen.

Gemeentebestuur.

Het college van burgemeester en schepenen blijft zijn bestuurlijke zending voortzetten, met de steun van de gemeenteraad.

De intercommunale commissie van raadpleging, uit gezaghebbende burgers van alle partijen, na het vertrek der Belgische regering door het college van burgemeester en schepenen samengesteld, blijft eveneens in werking en doet mee een beroep op de goede wil van u allen.

Iedereen moet gedenken dat al zijn medeburgers aan de grootste gevaren zouden blootgesteld zijn, indien de orde niet moest worden gehandhaafd.

Burgerwacht, soldaten.

De officieren en manschappen der burgerwacht, die hun wapens afgegeven hebben, zullen niet verontrust worden.

De Duitse overheid verklaart het gerucht dat Belgische jongemannen tot Duitse krijgsdienst opgeroepen worden, als van alle grond ontbloomt.

Deze bepalingen gelden niet voor Belgische soldaten, die zich in burgerkleding of anders verstoken houden, of zich onder de bevolking bevinden.

Er wordt dezen door de Duitse militaire overheid aangeraden zich aan te melden bij de politie en aldus te verhoeden dat zij zich aan strenge straffen blootstellen.

Te gelegener tijd zal de burgerwacht zonder wapens voor de ordedienst kunnen opgeroepen worden.

Rekwisities en inkwartiering.

De gemeentebesturen zullen er zich op toeleggen aan rekwisities en inkwartieringen tegemoet te komen.

De opofferingen die de stad en de omliggende gemeenten zich daarvoor zullen getroosten, zullen het voorwerp maken van een bijzondere oorlogstaks.

Iedereen zal zeker deze oplossing als de beste goedkeuren als zijnde van aard betwistingen en moeilijkheden te voorkomen.

Politie.

De handhaving der openbare orde blijft toevertrouwd aan de gewone politie en aan de burgerwacht. Vrijwilligers voor dit laatste korps worden met aandrang uitgenodigd zich bij de burgemeester te doen kennen; bovendien zullen wijkcomités voor openbare rust, waar nodig, worden ingericht.

Samenscholingen van meer dan vijf personen worden hierbij door de burgemeester verboden.

Wapens.

Het behouden of dragen van vuurwapens door burgers is ten strengste verboden.

Alle vuurwapens moeten tegen ontvangstbewijs ingeleverd worden bij de politiecommissarissen der wijken.

Op de eerstvolgende dagen denkt de militaire overheid zich desnoods door huiszoeking te vergewissen, dat zulke wapens ingeleverd zijn.

Wie dan in het bezit van vuurwapens wordt gevonden, zal de strengste straffen oplopen.

Stel u dus in regel eer het te laat is! Verberg geen wapens: lever ze in!

Politie. Uur. Herbergen. Sterke drank.

Alle herbergen moeten gesloten worden om 8 uur (Belgische tijd), 9 uur (Duitse tijd) en het licht op hetzelfde uur uitgedoofd. Alcohol of likeuren van welke aard ook, mogen noch verkocht noch uitgesteld worden.

Elke overtreding zal met dadelijke sluiting van het lokaal voor kortere of langere tijd gestraft worden.

Na 8 uur (Belgische tijd) wordt iedereen aangezet niet op straat te verschijnen buiten in dringende gevallen, zoals ziekte, brand, diefstal; deze bepaling is natuurlijk niet toepasselijk op de politie of op de leden van andere openbare diensten.

We kunnen u niet genoeg aanraden deze maatregelen, door de militaire overheid en voor ieders zekerheid geëist, stipt na te leven!

Nationale kleuren en vlaggen.

De agenten der vrijwillige politie en andere personen, belast met openbare diensten op de openbare weg, zullen een armband met de Belgische driekleur dragen.

Andere stadsbedienden dragen een witte armband, afgestempeld met het woord "stadsdienst".

Wat de vlaggen aangaat, de omstandigheden lenen zich niet tot het uitsteken ervan en zij die het nog niet gedaan hebben, moeten ze dus inhalen in overeenstemming met het uitdrukkelijk voorschrift der Duitse militaire overheid.

Dagbladen.

We hebben bekomen dat maatregelen worden onderzocht om de dagbladen of ten minste een deel ervan weer te laten verschijnen.

Hernemen der bezigheden. Terugkeer der gevluchte burgers.

Het hernemen van de gewone nering en der bezigheden wordt aan iedereen aanbevolen.

De bakkerijen, beenhouwerijen, kruidenierswinkels en andere bedrijven die voor de voeding zorgen, moeten ten laatste binnen de 12 dagen heropend worden, op gevaar van tegen hen maatregelen van bestuurlijke aard te zien nemen.

De uit Antwerpen gevluchte burgers kunnen in de stad terugkeren.

Volgens besluit der Duitse overheid worden binnen de stadsmuren alleen zulke personen toegelaten, die in Antwerpen hun woonst hebben en een regelmatige broodwinning hebben.

Deuren en licht bij nacht.

Huisdeuren mogen te allen tijde gesloten blijven.

Daar de straatverlichting voldoende hersteld is, wordt niet meer vereist, dat 's nachts licht blijft branden binnen de huizen.

Duits geld.

De koers van het Duitse geld (zilver of papier), voor aankopen in de winkels, betalingen in restaurants, enz., is op 1,25 frank gesteld.

Besluit.

Ten slotte wordt nog eens aangedrongen op kalmte; van geen burger wordt geëist dat hij het vaderland zou verloochenen, dat in lief en leed, voor het verleden en de toekomst, het dierbaarste bezit van de goede burger is.

Maar bijdragen tot het handhaven der orde en tot heropwekking der geschokte levenskracht van het land is onze allerhoogste plicht.

Het College van Burgemeester en Schepenen: Jan de Vos, burgemeester; Victor Desguin, schepen; Frans van Kuyck, id.; Gustaaf Albrecht, id.; Louis Strauss, id.; Alfred Cools, id.; Hubert Melis, dd; stadssecretaris.

De Intercommunale commissie van raadpleging: voorzitter: Louis Franck, gemeenteraadslid en volksvertegenwoordiger; ondervoorzitter: Alph. Rijckmans, oud-gemeenteraadslid en senator; leden: Ed. Bunge, koopman; F. Carlier, bestuurder der Nationale Bank; Edgard Castelein, beheerder der Banque d'Anvers; mgr. Cleynhens, pastoor-deken der hoofdkerk; Charles Corty, voorzitter der Handelskamer; Joseph Hertoghs, bouwmeester; Paul Kreglinger, beheerder der Banque Centrale Anversoise; Jacq. Langlois, dispacheur; I. Leclef, ere-notaris en senator; graaf Emile

Legrelle, bankier; A. Matthijs, burgemeester van Borgerhout; Robert Osterrieth, koopman; F. van Damme, geneesheer, dd. burgemeester van Hoboken; Leon van Peborgh, gemeenteraadslid en senator; Karel Weijler, advocaat en gemeenteraadslid; Friling, Schobbens, Valerius, secretarissen.

In Antwerpen komt er nu voortgang in de organisatie tot herstel van de samenleving. Dr. Louis Franck heeft hiertoe twee commissies benoemd. De eerste dient om aan de vluchtelingen in ons land inlichtingen te verschaffen. Zij bestaat uit Belgische en Nederlandse leden, onder leiding van Mr. Poplimolt en prof. Meijers uit Leiden. Onze consul-generaal, de heer Van de Berg, heeft het beschermheerschap aanvaard. Haar bureau is reeds in werking aan de Meirplaats, hoek Colvenierstraat. Drie Nederlanders hebben zich om daar mee te werken voorlopig in Antwerpen gevestigd. Een groot aantal ambtenaren staat het comité ten dienste. Het zal formulieren laten drukken, waarop vragen gesteld kunnen worden omtrent personen en zaken in Antwerpen. Zolang de postverbinding niet hersteld is, zullen deze formulieren weldra voor de uitgewekenen verkrijgbaar zijn bij de regeringscommissie Lange Voorhout 45 te 's-Gravenhage en aan een nader te melden adres in Roosendaal. Al deze vragen zullen zo spoedig mogelijk vanuit Antwerpen worden beantwoord.

De tweede commissie heeft tot taak de bevordering van de orde en de openbare veiligheid. Haar bureau is gevestigd Schutterhofstraat 11. Dit comité heeft de stad in secties verdeeld, waarvoor overal subcomites zijn aangesteld, wiens opdracht het is, om de aanwezige Antwerpenaars haast huis aan huis te wijzen op hun verplichtingen en rechten. Het heeft tevens officieel in last om misbruiken door Duitse militairen gepleegd te signaleren bij de Duitse politie. En dat het de Duitse gouverneur hiermee ernst is, blijkt bijvoorbeeld wel

uit het feit, dat een Duits militair, die onbevoegd een huis was binnengedrongen, veroordeeld is tot zes maanden gevangenisstraf. De leden van deze commissie en van de subcomités dragen armbanden in de Belgische kleuren van het Duitse rijksstempel voorzien. Zij zullen ook naast de Duitse schildwachten aan de ingangen der stad van advies dienen bij de controle op de binnenkomende vluchtelingen.

Gisterenavond heeft het consulaire korps in Antwerpen vergaderd. Het heeft een afvaardiging verkozen, bestaande uit de consuls van Amerika en Nederland en de consul van Zweden, die vervolgens op uiterst voorkomende wijze door de gouverneur von Hühne zijn ontvangen. De heren vroegen eerst of de consuls ook als zodanig door de Duitse gouverneur zullen worden erkend. Freiherr von Hühne meende dat dit vanzelf sprak, maar zou zich ten overvloede erover in Brussel vergewissen. De deputatie wees er vervolgens op, dat in een stad als Antwerpen, met haar woelige havenbevolking, uiteraard kleine conflicten, die er altijd voorkomen, ook nu niet zullen kunnen uitblijven. Aan formaliteiten, als het groeten van vaandels, het opstaan, wanneer het volkslied gespeeld wordt, zijn deze mensen niet gewend. Zij hoopt dat hiertegen met niet te grote strengheid zal worden opgetreden. Zo zijn er bijvoorbeeld tal van huizen geplunderd, waarvoor de bewoners wellicht volkomen ten onrechte de Duitse soldaten schuldig zullen stellen. De afvaardiging meende de gouverneur op deze dingen te moeten voorbereiden.

Freiherr von Hühne antwoordde, dat de nodige militaire maatregelen natuurlijk genomen zullen worden, maar, besloot hij: "Man schießt nicht mit Kanonen auf Spatzen".

Gedurende het gehele bombardement van Antwerpen zijn er 26 mensen gedood.

Breda, 16 oktober. Bij mijn bezoek hedenavond aan de dorpen Hoogstraten en Meerle is mij gebleken, dat de gisteren daar aanwezige Duitse soldaten allen in de richting Antwerpen getrokken zijn. Zij hebben zich zeer ordelijk gedragen en wat zij gebruikten met Belgisch geld betaald. Over het doodschieten van een Duitser door een Belgisch soldaat, heeft de commandant een onderzoek ingesteld. Daarna heeft hij verklaard geen represaillemaatregelen te zullen nemen.

Van de Brabantse grens.

Roosendaal, 16 oktober. Morgen, zaterdag, vertrekken hier van het station Roosendaal vier treinen naar Merksem, het dichtst bereikbare station bij Antwerpen, nu de spoorweg bij Dam is opgeblazen. De onvermoeide adjunct inspecteur van de staatsspoorwegen, de heer Bouman, die steeds door, vaak met opoffering van eigen nachtrust het mogelijke gedaan heeft om met de beperkende voorschriften het vervoer der vluchtelingen zo goed mogelijk te regelen, deelde mij dat met een enigszins bezwaard gemoed mee. De moeilijkheid immers is, dat dit noodzakelijk kleine treinen moeten zijn van niet meer dan 10 à 15 wagens en dat deze dus allerminst berekend zijn op grote massa's mensen. Raad het publiek in het midden van het land dus aan, nog wat geduld te oefenen, verzocht de heer Bouman mij, want als de stromen hier aankomen, kunnen wij hen niet vervoeren en nog steeds is in Roosendaal geen gelegenheid om ook maar één mens meer te herbergen.

De treinen vertrekken morgen om 8, om 10, om 12 en om 2 uur. Na dit tijdstip kan er niemand meer weg, omdat de reizigers anders in het donker zouden aankomen. Alle wagens zullen worden beplakt met het woord "neutraal", tot grotere zekerheid om ze terug te

krijgen uit België. De treinen kunnen niet langer zijn, omdat er immers in Merksem geen rangeerterrein is, waardoor ze weer door de locomotief teruggeduwd moeten worden tot Austruweel, waar de machine er weer voor kan komen. Er wordt getracht voor de volgende dagen, dat treinenverkeer uit te breiden, doch van Essen uit begint de dienst van de Belgische staatsspoor en nog steeds heeft men slechts de beschikking over twee stel Belgische machinisten en stokers. Er zullen geen reizigers worden vervoerd zonder bewijs. Wie betalen kunnen, betalen. Voor de onvermogenen zullen speciale biljetten worden ter beschikking gesteld van de verschillende vluchtelingencomités.

Hoe dringend nodig het is, vooral voor kleine nijveraars en winkeliers op het gebied van levensmiddelen in Antwerpen terug te keren, blijkt uit de mededeling, dat er tal van bakkerijen, slagerswinkels enz. worden opengebroken op last van de Duitse gouverneur om in de behoeften van de mensen te voorzien.

Onze correspondent daarop was in Ekeren. In de nabijheid van dit plaatsje heeft hij van een hooggelegen punt een prachtig uitzicht over het gebombardeerde Antwerpen gehad. Men hoorde daar duidelijk het kanongebulder, en zag er de vier zware rookkolommen van de tanks en telkens allerlei zonderlinge vlammen in de lucht. Over twee weken zag men voortdurend de mensen uitstromen, maar zo uit de verte leken het precies heel kleine poppetjes, nauwelijks te herkennen. En hijzelf had daar schier dezelfde sensatie als de zondag tevoren in Maastricht, toen op het vreedzame Vrijthoff de mensen kalm heen en weer wandelden, terwijl men onder deze pantoffelparade telkens de schoten hoorde, die op het naburige Lanaken gelost werden. Doch ditmaal was de indruk veel geweldiger en intenser.

Die nacht (van donderdag op vrijdag) heeft onze zegsman weten te bewerken, dat het nieuwe kasteel Ravenhof te Putte, in welks benedenverdiepingen echter nog geen ramen en deuren waren, voor de dodelijk vermoeide vluchtelingen opengesteld werd. Tweehonderd personen (o.a. de schrijver Rafaël Verhulst) hebben daar de nacht op stro doorgebracht; vele anderen echter waren zo doodsbang voor de (afwezige) uhlanen, dat zij veel liever even verder, over de Hollandse grens, op de grond neerzonken. Telkens was er alarm in het kasteel en dan liet onze zegsman het licht van zijn fietslantaarn over de naaste omtrek vallen en stelde hij de mensen gerust. Ook goedgehartige soldaten hebben tal van de dodelijk vermoeide stakkerds moed ingesproken en hen verzekerd, dat nergens onraad was.

De volgende nacht (van vrijdag op zaterdag) was het kasteel Ravenhof (een bezitting van de afwezige graaf Moretus) nog dichter bevolkt, ofschoon een groot deel der gasten van de vorige nacht reeds weer verder was getrokken. Toen werden er ook, in de aangrenzende rentmeesterswoning, 31 nonnen ondergebracht, die uit de gestichten van Hoboken en Wilmersdonk gekomen waren en voor welke later, door de vriendelijke bemiddeling van een onvermoeide padvindster, slaapgelegenheid in een klooster te Bergen op Zoom gevonden is. Die tweede nacht was de paniek nog groter. Telkens was het ganse kasteel in rep en roer en ook de nonnen waagden het niet te blijven slapen. Allerlei fantastische geruchten deden de ronde.

Wat onze zegsman heeft waargenomen van de gulle gastvrijheid der Bergen op Zoomers, de internering der Belgische soldaten en de doodse zondagsrust in Antwerpens straten komt geheel overeen met de verhalen, dienaangaande reeds door anderen in ons blad gedaan. Ook hij zag in vele Antwerpse straten meer dieren dan

mensen. Treffende toneeltjes zag men somwijlen. Zo lag voor een gesloten huis te Berchem de trouwe hond, die pas moeder was geworden; grommend tegen elke vreemde, die zich nabij hem waagde.

Louis Franck, advocaat en volksvertegenwoordiger, is, volgens een Antwerpse correspondent van de Limburgse Koerier, benoemd tot burgemeester van Antwerpen onder Duits bewind.

Naar ons wordt medegedeeld door iemand, die gisteren te Antwerpen was heeft de rijkskanselier Bethmann Hollweg daar gisteren vertoefd.

De grenslijn aan de Zuid-Brabantse kant tussen België en Nederland vertoont hier en daar grote inhammen naar ons land toe. In al die hoekige bochten van België zijn de Duitsers bezig de daarin gevluchte of verdwaalde Belgische soldaten op te vangen. Sedert twee dagen is de inham beneden Breda onder handen genomen. Daarin liggen de dorpjes Meer, Meerle, Minderhout, Loenhout en Hoogstraten. Daaromheen zijn te vinden de Nederlandse grensplaatsen Castelre, Nieuw-Strumpt, Het Bos, Grazen, Strijbeek, Rijsbergen, Zundert, Wernhout.

Gisterochtend werd te Rijsbergen en Zundert schieten gehoord. Zeer vele Belgen komen haastig over de Nederlandse grens; vooral de nog vrij talrijke vrijwilligers. Te Zundert, waar toch reeds minstens 30.000 vluchtelingen aanwezig zijn, brengt de aankomst van de opgewonden Belgen nogal wat beroering. Bovendien werkt hun komst dermate verkeerd op de gewone burgervluchtelingen, dat deze nu helemaal niet meer van terugkeren willen horen. Men had ze al zo ver, dat velen daarover reeds ernstig dachten. Tussen Breda en Rijsbergen en de grens was al een merkbare beweging van

terugkerende vluchtelingen te zien. Zoveel mogelijk worden de anderen afgevoerd naar Breda, ook per stoomtram. De weinige fabrieken in die streken liggen vol met Belgen, zo o.a. de gebouwen van de kwekerij Malona, de schuren van de boomkwekerij Wilhelmina, des strohulzenfabriek Pillot enz. enz. Alleen te Zundert zijn in twee dagen 38.000 kilo brood verbruikt. De Belgische douanepost te Wuustwezel (beneden Zundert) is thans leeg en van de douanen is niets meer te zien.

Terug naar Antwerpen.

Van een grote familie, uit Antwerpen, die verleden week van daar naar ons land was gevlucht, zijn reeds dinsdagmorgen drie leden naar Antwerpen teruggekeerd. Het zijn de heren Anton Fack, Jozef Sneijders en Edouard Sneijders, ambtenaar bij de gasfabriek te Antwerpen. Van dezen zijn gisterenavond, via Bergen op Zoom, brieven ingekomen bij de heer H. Nederlof, Insulindetraat hier ter stede, bij wie de Belgische heren een tijdelijk tehuis gevonden hadden en bij wie thans nog een familie logeert.

De heer Nederlof is zo vriendelijk ons inzage te geven van de brieven, die ongetwijfeld voor de vele Antwerpenaren hier ter stede van belang zijn.

De heer Sneijders dan, die zijn woning en bezittingen ongeschonden teruggevonden heeft, schrijft aan zijn familie, na een beschrijving gegeven te hebben van de toestand der stad Antwerpen:

“Bij ontvangst van deze brief, tracht zo spoedig mogelijk allen terug te keren. Rijden tot Bergen op Zoom; dan de stoomtram tot Zandvliet. Tracht daar een kar te krijgen, die u brengt tot aan de poort. Niet de voet. Vrees niet het minste bij het intreden van de stad. Op de terugweg zult ge vele Duitse soldaten zien, die heel

braaf zijn en aan ieder vriendelijk goede dag wensen en zelfs de burgers helpen met eten en kleren. Keer allen spoedig terug.”

In een tot de heer Nederlof gerichte brief schrijft de heer E. Sneijders: “Wil de goedheid hebben onze ouders in te lichten, dat wij te Antwerpen zeer goed zijn aangekomen. Alles is heel kalm en zeer rustig. Elkeen mag vrij binnenkomen en de Duitse soldaten zeggen niets.”

Aan het slot van de brief staat:

... Kom zo spoedig mogelijk terug. Wij zijn hier zeer tevreden. Al onze bezittingen zijn opperbest bewaard. Niets is geschonden. We hebben reeds lekker geslapen in ons bedje hier en verlangen niets meer dan onze familie.”

Breda, 17 oktober. Teruggekeerde reizigers verhalen, dat terwijl donderdag het binnenkomen en verlaten van Antwerpen slechts van 4 tot 6 uur 's morgens en 's avonds toegestaan werd, deze bepaling gisteren is opgeheven. Er zijn meer cafés geopend, benevens enkele winkels. Gisteren was weer voor het eerst vers brood verkrijgbaar gesteld. Melk was evenwel nog niet te koop. De trams rijden nog niet. De waterleiding is op vele plaatsen hersteld. Gisterenmorgen werd een vleeshouwerij door Duitse matrozen opengebrouwen, doch het vlees dat zich daarin bevond, was reeds bedorven.

Op straat was het nog zeer stil. De Duitse bezetting gedroeg zich goed en wisselde groeten met de voorbijgangers. Op de hoeken van vele straten zijn gisteren mitrailleurs opgesteld, terwijl bij de middenstation op de Keizerlei veldgeschut achter zandbarricaden opgemerkt was.

Ook gisteren bevonden zich nog niet veel vluchtelingen op de terugweg naar Antwerpen. Een Nederlander, die per rijwiel naar Antwerpen reed om de schade op te nemen, was er getuige van, dat zijn metgezel, eveneens een Nederlander, door een Duits soldaat van zijn rijwiel werd beroofd. Men wilde ook het zijne afnemen. Hij protesteerde evenwel, ook toen men hem een bon tot betaling aanbood. Een luitenant, tot wie onze zegsman zich wendde, liet hem vrijuit gaan en berispte zijn ondergeschikten.

Andere soortgelijke gevallen, die dezelfde afloop hadden, geven de indruk, dat een gepast flink optreden in geval van nood en een tijdige indiening van gerechtvaardigde klachten veel tot handhaving van goede rechtstoestanden kunnen bijdragen. Een Nederlander, te Kiel woonachtig, vond zijn huis opengebroken en de bedden beslapen, doch niets vernield. De Duitse soldaten, die een onderdak hadden gezocht en hun voedsel in de woning hadden toebereid, lieten zelfs een groot petroleumstel bij hem achter.

Van de Brabantse grens.

Zundert, 17 oktober. Vanaf heden loopt weer de elektrische tram van Brasschaat tot het Oude Bareel in Merksem, de voorstad van Antwerpen.

In Brasschaat is gisteren een bierbrouwer door drie dronken Duitse soldaten doodgeschoten. De Duitse commandant heeft onmiddellijk een onderzoek ingesteld en de soldaten zwaar gestraft. In deze omtrek heeft men ook een villa opengebroken en de wijnkelder geplunderd.

Ik verneem, dat dr. Franck benoemd is tot burgemeester van Antwerpen.

Uit Duitsland.

Maastricht, 17 oktober. Te Aken zijn 8000 man Oostenrijkse troepen aangekomen, die bij Antwerpen aan het beleg hadden deelgenomen. Zij zullen naar Krakau gezonden worden.

Berlijn, 17 oktober. De oorlogscorrespondent van de Vossische Zeitung meldt uit Antwerpen, dat in de persafdeling van de generale staf te Antwerpen bewijzen zijn gevonden, dat het Belgische militaire bestuur zelf berichten heeft verspreid over wreedheden, welke door het Duitse leger begaan zouden zijn. Op deze en andere wijze is de vrees van de Belgische bevolking voor het Duitse leger onvermijdelijkerwijze aangewakkerd. Zo zijn te Antwerpen ook platen gevonden, waarop Duitse soldaten in priesterkleding waren afgebeeld, terwijl zij de heilige ceremoniën in de kerk na aapten en andere soldaten wenende vrouwen met de kolf uit het gebouw stootten.

Op het ogenblik is de verhouding van de bevolking tot de Duitse bezetting goed en heeft er zelfs menigvuldige aanraking plaats.

Zwerftochten op het oorlogsterrein.

Een correspondent meldt ons:

Ontelbare wegen voeren uit Brabant naar het noorden van België, maar toen ik de buurt van Roosendaal en Bergen op Zoom verliet, had ik niet gedacht, dat ik bij Breda de toestand zo geheel anders zou vinden. Want een grotere tegenstelling is nauwelijks mogelijk. Bij Putte en Essen: grote drommen mensen, die of met de schrik op het gelaat Holland in of met een benepen bange uitdrukking op hun gezicht ons land uittrokken, drommen, die het verdere verkeer op de wegen stremden, de autoriteiten wanhopig maakten, en als

sprinkhanen alles op hun weg opaten, zodat er geen broodkruimel meer overbleef. Bij Baarle-Nassau daarentegen kon men zich nauwelijks een lieflijker zondagnamiddag bedenken; voor en over de grens maakten hele families een gewone Sabbatwandeling en niemand scheen zich iets van de oorlog aan te trekken.

Bij Essen en Putte: scherpe controle door militairen en douanen. Bij Baarle-Nassau heb ik noch soldaten, noch douanen aangetroffen, en we tuften vreedzaam, zoals het in een dergelijke omgeving past, over de grenzen. Het is onbegrijpelijk, dat op een afstand van enkele uren van elkaar de volmaaktste rust en de grootste wanorde kunnen heersen.

Aan dat alles denk ik als we de weg naar Turnhout afsnorren. Interessant kan het daar wel zijn, want die plaats is volgens het telegram in de Nieuwe Rotterdammer alweer door de Duitsers bezet. Dus de eerste ontmoeting met hen zou vrij spoedig volgen. Daar komt reeds een soldaat op een fiets aan. Hoe nu? Dat is een Belg, zowaar. Hij heeft zijn geweer op de rug en trapt op leven en dood. Maar we zijn vlak voor de poorten van Turnhout, dus kunnen daar geen Duitsers zijn.

Het blijkt nu, dat de Belgische soldaat uit de forten bij Antwerpen komt, en zich nu in zijn dorpje gaat verkleeden om dan als gewoon nuchter burger de oorlog verder op een afstand mee te maken.

In Turnhout blijkt dat er geen Duitsers zijn, en het reeds een week geleden is dat ze hier met een zwakke patrouille doorkwamen. Langs deze weg is ook niets verwoest, en de eerste verwoeste huizen vinden we in Retie.

Zoals ik boven zegde, is deze weg uiterst rustig, maar het rustigste van alles is toch wel het dorpje Geel, waar de bekende

krankzinnigenkolonie is. De Duitsers zijn hier tweemaal geweest. De eerste keer was het uiterst rustig toegegaan, maar nu, een dag of tien geleden, zijn ze voor de tweede maal gekomen. Geheel zonder ongelukken is echter ook het bezoek door de Duitsers aan Geel niet afgelopen. Door de straten lopend, zagen de troepen in de verte enige mannen die ijlings achter een huis liepen en een deur in wilden, die niet openging. De Duitsers vonden hierin aanleiding te schieten. Een man viel, de Duitse soldaten liepen toe, en hoorden hem schreeuwen: "Ich bin Holländer!" En zo was het. Ja waarom loop je ook weg, zegden de soldaten, maar ze betoonden zich toch zeer berouwvol en brachten de man zelf bij de dokter. Zijn dijbeen is echter totaal verbrijzeld en het geld, dat hij in de broekzak had, is door het schot doorboord en gedeeltelijk in zijn been gedrongen; men gaf mij een 50 centiem stukje, dat eerst na een week uit de wonde gehaald was.

Ook een jonge Belg, die aan het hout sprokkelen geweest was en daarbij onvoorzichtig genoeg was lege cartouches in zijn zak te steken, werd gefouilleerd en op staande voet in de straat doodgeschoten. Als men beseft, dat in Geel bijna elk gezin zijn verpleegde heeft, en er in het dorp meer dan 4000 krankzinnigen verpleegd worden, kan men wel begrijpen, dat het vooral hier geraden is, alle onnodige wrijving te voorkomen. Een officier, die in de herberg een glas wijn dronk, was zeer beledigd over een man, die voortdurend op hem wees en dan dom lachte, tot hem verteld werd, dat hij hier met een der verpleegden te maken had.

Bijna elk dorp heeft zijn geschiedenis sedert de oorlog ...

Nu Antwerpen gevallen is, worden naar deze streken geen meel en andere levensmiddelen gevoerd, die nog steeds geregeld in treinen van daar aankwamen. De treinverbinding in het noorden van België

was, tot de Duitsers twee weken geleden het gebied bezetten, goed geregeld en in het vrije gebied liepen alle treinen naar Holland, terwijl het via Herentals en Lier ook naar Antwerpen ging. Nu is dat alles uit. Steenkolen zijn er ook niet meer en in de meeste gemeenten is de gasfabriek stopgezet.

18 oktober 1914

Aan het Dagblad van Noordbrabant wordt medegedeeld, dat mgr. Lauwerijs en mgr. Van Roey, vicarissen-generaal van het aartsbisdom Mechelen, gisterenmorgen zijn vertrokken naar Antwerpen, en dat het de wens van kardinaal Mercier is, dat de priesters naar hun parochies terugkeren.

Per auto naar Antwerpen.

Een medewerker schrijft ons:

Dank zij de welwillendheid van de directeur van de Rotterdamse Auto-Maatschappij, was ik in de gelegenheid gisteren een tocht in een auto onder Hollandse "vlag" te maken. Het woord "vlag" is in dit geval niet letterlijk op te vatten, het wil slechts zeggen, dat de auto's al naar hun nationaliteit anders behandeld worden. Een Hollandse autopas, en een Hollands teken op de arm van de chauffeur, garanderen de auto niet slechts vrije en ongestoorde reis naar Antwerpen, doch een zeer voorkomende ontvangst van alle Duitse overheden.

Onze auto vertrok gisteren, vrijdag, om 9 uur van de Wijnstraat in Rotterdam en kwam om 2 uur in de namiddag in Antwerpen op de Keizerlei aan. De terugreis was ongeveer een uur sneller, duurde dus in het geheel slechts vier uur, omdat wij niet, zoals op de heenreis, op de veerpont bij Willemsdorp behoeften te wachten.

De weg naar Antwerpen zag er geheel anders uit dan gewoonlijk. De anders zo stille landwegen waren op vele plaatsen zo levendig als in een grote stad. Voetgangers, zonder en met bagage, mensen die de reis per fiets maakten, met een kind of bagage achterop, grote en kleine wagens, met een menigte inzittenden (meest vrouwen, kinderen en oude mannen), met meubelen, beddengoed en bedden, trokken in een lange rij voort. Men zag er onder hen van allerlei standen, meest arbeiders en boeren, maar ook geestelijken en nonnen. De verhuizing van hen die we ontmoetten, droeg nog een bijzonder karakter, omdat de reis eigenlijk heen en terug ging. De ene groep trok in de richting van de Nederlandse grens, de andere in de richting naar Antwerpen. Het aantal der naar Antwerpen terugkerende vluchtelingen scheen ongeveer even groot te zijn als het aantal dat naar Holland trok, terwijl de volgende dag, zaterdag, toen wij naar Rotterdam terugkeerden, bijna geen nieuwe vluchtelingen te bemerken waren, en de buitengewoon grote stroom voetgangers zich bijna uitsluitend naar België bewoog. Klaarblijkelijk hebben de vluchtelingen geruststellende berichten uit Antwerpen ontvangen, die hen tot terugkeer bewogen.

Tussen de wagens der vluchtelingen reden van tijd tot tijd auto's van het Hollandse steuncomité of van het Hollandse Rode Kruis. Naar brood vooral staken de vluchtelingen gretig de handen uit. Vele vluchtelingen kampeerden nog steeds in de velden, vooral bij Bergen op Zoom. Daar stonden lange rijen woonwagens en tenten, maar ook kleine bakkerswagens dienden niet slechts voor vervoermiddel, maar ook voor slaap- en woonplaats. Op het veld zagen we boven vuurtjes aan braadspitten bakken en braden, alles wat er te krijgen was.

Bij de grens bleek ons de Duitse pasrevisie tamelijk slap.

De Duitse soldaten, die in België de wacht hielden, behoorden voor het grootste deel tot de marine. Later in Antwerpen zegde een Duits marineofficier tegen mij: Antwerpen is een havenstad en daarom hebben wij er een marinedivisie heen gezonden. In de Antwerpse voorstad Merksem, waar wij eerst kwamen, was de toestand vrij normaal.

Wel was menig huis gesloten, maar verder was het verkeer op de straat, voor een voorstad, tamelijk levendig. Eerst in de binnenstad veranderde het beeld. Vooral de elegante Kunstlaan en de Industrielaan, de woonplaatsen van de gegoeden, zagen er verlaten uit, daar bijna al de mooie, grote huizen gesloten waren. Slechts de consulaten waren bewoond.

Ook de meeste handelshuizen waren gesloten, vooral de grote, mooie. Maar ook hier zijn er uitzonderingen en er zijn nu reeds in Antwerpen veel winkels van voedingsmiddelen, slagerijen, groenten-, sigaren- en klerenwinkels open. En dat zowel in de zijstraten als in de hoofdstraten

De meeste hotels en restaurants zijn nog steeds gesloten, maar sommige hotels, vooral op de Keizerlei hebben hun bedrijf hervat. Bijvoorbeeld het hotel Wagner, Grand hotel de Londres, Hotel Luxembourg. Het grote hotel Weber, over welks eigenaar destijds zulke eigenaardige verhalen in omloop waren (hij heette eerst in Antwerpen doodgeschoten en werd toen levend in Rotterdam gevonden na eerst einde augustus Antwerpen te hebben verlaten) is door de Duitse bezetting in verwaarloosde toestand gevonden. Het hotel is thans als kwartier van marinetroepen in gebruik genomen en een tamelijk sterke wacht staat er nu, zoals voor alle andere hotels, waar officieren wonen. Overigens is in de hele stad van militairen niet veel te bemerken. Het meest door militairen

bezet is nog de Keizerlei, verder het stadhuis, waar de kommandantur zich bevindt en het gouverneurspaleis. Voorts staan talrijke posten bij het station en bij de havens. De soldaten zijn in de kazerne ondergebracht.

Het straatverkeer is op de meeste plaatsen niet levendig, maar 's namiddags is het hier en daar nogal druk, vooral op het Stadhuisplein, waar een massa liefhebbers voor een pas zich voor het kantoor van de stadscommandant verdringen. De stroom van deze mensen is steeds zo groot, dat velen wel een halve dag nodig zullen hebben om tot het kantoor van de commandant, dat zich op het ogenblik in de vergaderzaal van de gemeenteraad bevindt, toegelaten te worden.

Nog dichter dan gewoonlijk was vrijdagnamiddag het Stadhuisplein bezet, toen de Duitse militaire muziek er een uitvoering gaf.

Tegen de avond verandert het beeld van de stad aanmerkelijk, daar om 8 uur alle restaurants gesloten en om 9 uur alle ingezetenen in huis moeten zijn.

Voedingsmiddelen zijn in ruime mate voorhanden en de geopende slagerijen, bakkerijen enzovoort stallen hun waren overvloedig uit. Hoogst onaangenaam is echter het gebrek aan water. Gedurende het bombardement zijn namelijk de filterwerken van de waterleiding beschadigd, waardoor de gehele watervoorziening gestoord is. Het bestuur doet echter ernstige pogingen dit gebrek te verhelpen, hoewel dat door het moeilijke technische werk niet in een paar dagen kan gebeuren. Voor het ogenblik moet men zich met pompwater vergenoegen.

Over het algemeen is het met de gezondheidstoestand tamelijk goed gesteld. De door Duitse militaire artsen vastgestelde gevallen van tyfus en pokken zijn tot nu toe zeer weinig voorgekomen.

Er liggen op het ogenblik ongeveer 600 gewonde soldaten in Antwerpen. Een deel van hen zijn Belgen, die natuurlijk krijgsgevangenen zijn. De meeste verwondingen zijn, naar mij een Duits oberst-artz mededeelde, hoofd- en hand- of voorarmverwondingen. Zeldzamer zijn de borst- en buikschoten. De schoten in de borst genezen bijna alle. Die in de buik genezen menigmaal maar zijn veel zeldzamer.

Vele Duitse officieren hebben mij verzekerd, dat men slechts noodgedwongen tot beschieting van de stad is overgegaan en men moet werkelijk de juistheid van het Duitse geschut bewonderen, dat op bepaalde punten het vuur geconcentreerd heeft. De door het bombardement vernielde huizen zien eruit alsof ze tot de grond zijn afgebrand. Er zijn slechts kale muren over. Van vele huizen roken de puinhopen nog. Van het paleis van Justitie is het achtergedeelte in het midden sterk beschadigd. De glazen van bijna alle omliggende huizen zijn gesprongen, vooral in de Damhouderstraat.

De Zeppelin-kruisers hebben wel op zeer vele plaatsen in de stad bommen geworpen, maar hun uitwerking is niet groot geweest: gesprongen ruiten en een aantal kleine en hier en daar ook grote gaten in de muur. Van gemeentewege verzekerde men mij, dat de opgaven over het aantal vluchtelingen zeer overdreven zijn. Op zijn minst moet de helft van de inwoners achtergebleven zijn. De terugkeer begint reeds, al gebeurt het ook tamelijk langzaam. Tot nu toe zullen enige duizenden teruggekeerd zijn. De omstandigheden zijn zeer goed voor een terugkeer. De verhouding

van de militairen tegenover de bevolking is volkomen correct en van botsingen hoort men niets. Ook wat de taal betreft is men volkomen vrij. Ik heb niet alleen veel Frans en Vlaams, maar hier en daar ook Engels horen spreken. De geruststellende verklaringen van de Duitse militaire overheid zijn overal aangeplakt.

Een der aan de gouverneur van Antwerpen toegevoegde officieren verklaarde mij, dat voor enig militair doel de terugkerende burgerlijke bevolking, niet in het minst nodig was. Wanneer wij toch, zegde de officier, al het mogelijke willen doen om de terugkeer van de burgerlijke bevolking te vergemakkelijken, dan doen wij dat uit louter menslievende overwegingen. Onze soldaten staan in tucht bij geen leger ter wereld achter, tucht moeten wij daarom ook van de burgerlijke bevolking verlangen.

Leven en eigendom zullen zeker niet gekrenkt worden, wanneer de bevolking de voorschriften van het bestuur nakomt. Van een oorlogsschatting is tot nog toe geen sprake, maar wanneer zij geheven wordt, dan zullen zij, die op die tijd buitenlands vertoefden, ze niet kunnen ontgaan. Wij zijn geen barbaren, herhaalden de oversten en doen slechts, wat het krijgsrecht toelaat.

Wij zijn in Antwerpen door de kracht van de wapens gekomen en we zullen door het herstellen van de forten, misschien in acht dagen, reeds zo ver zijn, dat men ons van hier niet zo gemakkelijk zal kunnen verdrijven. Temeer ook daarom zouden wij gaarne onze verstandhouding tot de bevolking zo spoedig mogelijk normaal maken.

Het bombardement van Antwerpen.

Een onzer oorlogscorrespondenten schrijft ons:

De volgende opmerkingen dragen een hoofdzakelijk subjectief karakter. Zij geven weer, wat ondervonden is door een bepaalde persoon, wiens gedachten zich hebben moeten regelen naar aanleiding van zeer beperkte ervaringen. Ik heb van het bombardement slechts een klein deel kunnen beleven. Zulk een bombardement is echter een soort van natuurfeit wegens de hevigheid van de gebeurtenissen. Het is anders dan een veldslag, want het is gericht tegen burgers, die niet kunnen ingrijpen in zijn verloop. Het overkomt een stad als een noodlot, waarbij ieder instinctmatig de vraag opwerpt naar de rechtvaardigheid van wat hem overkomt, en daarbij tot wanhopige gedachten komt. Een bombardement is voor de burger, die de voorafgaande krijgsverrichtingen niet heeft kunnen volgen, iets zo wreed en willekeurig, dat het zich alleen met een aardbeving of een vulkanische uitbarsting laat vergelijken.

En evenals bij natuurrampen verschuilt de mens, tot een angstig dier geworden, zich in de aarde; de dieren zelfs vertonen de tekenen van schrik en kommer.

Wellicht hebben echter de volgende ervaringen en opmerkingen toch nog enige waarde, in zoverre zij weergeven, wat menigeen, die het bombardement heeft meegemaakt - ik zou haast zeggen: heeft ondergaan - heeft waargenomen, eenzelfde vrees, dezelfde gevoelensslingeringen, en een gelijke berusting.

Donderdag, 8 oktober.

Om 2 uur 's nachts word ik door een paar knallen gewekt; het zijn ontploffingen, die in onze nabijheid plaats vinden. Ik vlieg half gekleed de straat op. Een geweldige vlam slaat uit het gasreservoir bij de Cogels-Osylei op. De Grote Hondstraat is verlicht, alsof het

dag was. De vlam, die onze ogen vult, is verblindend. Er komen mensen kijken uit alle huizen die nog bewoond zijn. Men ziet bij een vrouw radeloze ogen in een krijtwit gezicht.

Ondertussen vliegen de bommen, naar het schijnt, over de stad. Een fluitend geluid, dat heel hoog begint, en dan in een donderende knal eindigt. De ontploffingen vinden in onze onmiddellijke nabijheid plaats. Maar het effect zien we nog niet; naar schatting moeten de granaten of kartetsen aan de overzijde van de viaduct springen. Het geluid der schoten komt uit de richting van Mortsel en Oude God.

Daar ik nog niet de indruk krijg, dat het gevaarlijk voor ons wordt, ga ik langzaam aan het werk, om naar de kelder te verhuizen. Mijn dienstbode helpt mij, de ledikanten te transporteren in de kelder, die vier afgescheiden ruimten bevat. In de gang en de benedenkamers liggen matrassen, die iets van de schok der projectielen tegen de gewelven moeten breken. Alle gisteren opgedane provisie verhuist ook naar beneden, met een petroleumlamp, een paar boeken, en keukengerei. Op elke etage een paar met water gevulde emmers, om een begin van brand te kunnen blussen. De keldergaten naar de straat bescherm ik met zakken zand, die scherven van de springende granaten kunnen tegenhouden.

Om 6 uur komen twee geniesoldaten voorbij in vermoeide toestand. Ik laat hen binnenkomen, en geef de arme kerels wat warme koffie en boterhammen naar believen. Het zijn echte Brusselse jongens, die in de eerste opvlamming van nationaal besef als vrijwilligers hebben dienst genomen. Hun wil is goed genoeg; ze zijn projecteurs in het fort, en hebben gevraagd, om voor belangwekkender dienst te worden gebruikt. Ook hier weer

dezelfde klachten. Geen of slecht voedsel, een minimaal daggeld, 32 centiemmen per dag uitbetaald voor alle kleine uitgaven, die voor het eentonige leven te velde, met de zenuwdodende inspanning zo grote waarde hebben, zoals sigaretten of tabak. De jongens zijn uitgehongerd, en komen bij als zij wat binnen krijgen. Het is altijd dezelfde klacht. Er is geen vertrouwen in de officieren; de onderofficieren houden het peil van de krijg hoog. Zij benijden de "Duits" hun hautaine, maar moedige aanvoerders.

Ik leid hen uit. Ze bevestigen nog een samengewrongen doek onder de kraag van de kapootjas, die een granaatsplinter kan tegenhouden, danken mij nog eens, en dan gaat het maar weer verder.

De straten zijn verlaten; tussen de schoten telkens een griezelige stilte. Opeens korte, haastige stappen: een dame, met een dienstbode, met pakjes beladen. Haar moed heeft tot hedennacht in afwachting der ramp stand gehouden. Zij hollen weg, zonder om te zien, zonder wellicht te weten waarheen, doch de Schelde over, en weg uit deze hel, en alle komende verschrikkingen. Omstreeks deze tijd te worden in de Van Merlenstraat twee echtelieden, die eveneens vluchten, door een granaat dood geslagen, en in de De Campiementstraat een vader en zoon, ook nog elders in de stad.

Er is van tijd tot tijd veel geblaf in de wijk. Een groep honden, door de meesters bij hun overhaast vertrek achtergelaten, komt uit de Philomeenstraat binnenschieten. In een groep staan een prachtige windhond, een teckel, een herdershond, een collie en nog wat exemplaren van onbestemde soorten elkaar te besnuffelen. Als een projectiel door de lucht fluit, steken windhond en teckel de neuzen op en de eerste huilt soms zacht na de losbarsting. Maar dan doen zij, wat de meeste dieren doen, die in gevaar verkeren; ze denken

aan de vreugde des levens, en het schijnt wel alsof het weer mei is. De katten van de buurt hebben meer besef van de ernst van de toestand. Ze sluipen langs de muren der huizen; een onbekende poes komt mij kopjes geven, glijdt langs me heen het huis binnen. Later hoor ik, dat koeien in de wei geloeid hebben bij het schieten, en dat zelfs de varkens hun snuiten omhoog staken naar de snorrende gevaarten en tekenen van begrip gaven.

Nog altijd niets in onze buurt. In de verte hoor ik krakend een huis ineenstorten. De granaten vallen in de Van Merlenstraat, waar 49 getroffen wordt, en in de Leemstraat, waar een kartets een huis binnendondert, de bovenverdieping en de keuken uiteenslaat en een regen van kogels door het huis werpt, waarvan enkele in de kelder dringen, waar de bewoners, van schrik verstijfd, nog uren blijven zitten zonder zich te bewegen of een oog om de hoek te slaan. Als het bombardement voorbij is, bewonder ik de zuiverheid van de schoten. Tegenover de Leemstraat bevindt zich de kazerne, die door de Duitsers zal worden bezet. Daar is geen schot gevallen, terwijl de Leemstraat zwaar bezocht is.

Mijn buurt is nog altijd gespaard, hoewel duidelijk blijkt dat sommige schoten naderen. Het schijnt mij toe, alsof er geen regelmaat in de keuze van de doelen bestaat. Nu eens horen wij een ontploffing in onze onmiddellijke nabijheid, dan opeens heel in de verte. Om tien uur besluit ik er op uit te gaan, teneinde voorraad aardappelen en groenten op te doen, daar de gedachte mij plots besluit, dat wegens de door de heldhaftige gouverneur van Antwerpen, generaal de Guise aangenomen houding, het bombardement wel eens zo lang zou kunnen duren, dat wij gebrek zouden kunnen krijgen. Er is nog geen schot in onze richting gevallen. Ik steek mijn neus buiten de deur, daar schijnt een granaat vlak langs mij heen te gaan zodat ik een geweldige winddruk voel.

Het is maar schijn geweest, want hij is over de straat heen gevlogen, en slaat met een knal tegen de viaduct, dertig meter van mij af. Tegelijk hoort men een langdurig gekletter van vallend glas; daarna is het doodstil. Ik meende opgemerkt te hebben, dat de schoten waaiervormig door ons goede Antwerpen verspreid worden. Na dit schot in onze buurt leek nu het goede ogenblik gekomen te zijn om er uit te wippen. Ik loop, niet zonder zekere sportieve eigenschappen te ontwikkelen, naar de Place de l'Aurore, waar mijn groenteboer woont. Nauwelijks ben ik daar gekomen, of een tweede granaat dondert een huis binnen, in de Arendstraat, twintig meter van het plein, en een tweede in een naburige straat. Het is op straat een alleronaangenaamste situatie. Hard lopen zou niet helpen. Ik krijg een diep gevoel van machteloosheid over mij. Ik begrijp nu de klacht van soldaten, die in het vuur geweest zijn, dat beantwoordbaar geweervuur niet zo erg is als naderend kartetsvuur van een onzichtbare vijand, die treft zonder zich bloot te stellen, die ontzetting verspreidt zonder dat men dekking vindt. Ik ga dus langzaam door. Twee beladen dames, doodsbleek, lopen snel voorbij. Het is hen met al hun moed tenslotte toch te bar geworden.

Mijn groenteman helpt mij kalm; het is een stoere Vlaming, die altijd tussen een kolonie vrouwen geleefd en er toch de moed in gehouden heeft, hij heeft zeker te midden van hen die fatalistische theorie tot rijpen gebracht, die hij voordraagt. Het zijn dezelfde, trouwens primitieve argumenten, die Mohammedaanse geleerden ontwikkelen. Zijn zes vrouwelijke huisgenoten zijn na hysterische vreesaanvallen en enorme toeloop van burens, waarbij de oude baas in het gekakel natuurlijk nooit aan het woord kon komen, met grote opschudding ervandoor gegaan, zo ver mogelijk weg, en ineens maar naar Oostende toe. Aan de man en vader hebben zij de opdracht gegeven, de winkel te bewaken en de klanten te

bedienen; hij kookt zijn eigen potje, en ik maak de opmerking, dat hij er nooit zo rustig en gelukkig heeft uitgezien. Zijn fatalisme stempelt hem niet tot een Mohammedaan, evenmin als het christendom al die gelovigen het nodige blijmoedige godsvertrouwen gegeven heeft. Het is een kalme vastberaden vent, zijn vertrouwen put hij niet uit wat ideeënrommel, maar uit de lang beoefende vastberadenheid. Ik zou de een of andere Spinozist wel eens in deze eenvoudige groentewinkel met dezelfde glimlach zijn theorie der wetmatigheid van alle gebeurtenissen, of zij ons als rampen dan wel als gelukkige voorvallen voorkomen, horen ontwikkelen, terwijl de granaatkartetsen in de ronde uiteenspatten.

Het bevattelijkste bewijs voor zijn intact gebleven tegenwoordigheid van geest is wel dit, dat hij niet vergeet, wegens de veranderde omstandigheden de prijs van patatten en andere groenten op te slaan, hij houdt rekening met de algemene angst en de vermoeilijking der vervoersmiddelen, en ik neem daar wegens zijn diepe wijsheid genoeg mee.

Op verkenning voor de vluchtelingen.

De heer H. van den Burg te Voorburg schrijft ons:

Hoewel ons hoofddoel was een grote verzending worst naar de vluchtelingen om en bij Putte te brengen, hadden wij voor de zekerheid toch maar een buitenlandse pas meegenomen en die is ons zeer nuttig geweest. Te Bergen op Zoom ontmoetten wij de heer Jacobs, procureur des konings, die absoluut naar Antwerpen terug moest, doch nergens een vervoermiddel kon machtig worden. We beloofden hem er te brengen en na onze worst uitgedeeld en te Putte verder bij de plaatselijke commandant afgeleverd te

hebben, trokken wij de grens over, waar wij direct aangehouden werden door enige Duitse jantjes, die ons echter dadelijk doorlieten. Over de hele weg heerste een grote stilte en verlatenheid en bijna alle huizen waren gesloten. Hier en daar stonden enige burgers te praten of zaten te kaarten. Dicht bij Kapellen waren massa's huizen met de grond gelijk gemaakt en bossen en lanen gekapt, alles voor de verdediging. Over Merksem kwamen wij de stad binnen. De brug was weer hersteld en een Duitse wacht vroeg onze papieren. Hier zagen wij de eerste sporen van vernietiging, grote gaten in de grond, enige beschadiging aan de kliniek van Stuivenberg. In vergelijking met anders leek de drukke stad wel uitgestorven. Wij begaven ons naar het stadhuis waar de heer Jacobs een langdurig onderhoud had met de Duitse commandant, baron von Huene, en wij onze pas lieten viseren. Het was daar een drukte van belang, doch alles ging buitengewoon regelmatig en flink. Toen gingen wij op nachtlogies uit. Hotel Weber is door de generale staf in beslag genomen. Terminus en Wagner waren vol militairen en tenslotte kwamen wij in een klein burgerhotelletje terecht, waarvan de bezitters nog geweldig onder de indruk waren van het doorstane bombardement. Het viel ons op dat zowel het volk als de autoriteiten zeer weinig gelukkig waren over het gebeurde en of overgave of flinke verdediging tot het einde zouden verkozen hebben. Geheel argeloos togen wij toen op weg naar een garage om de auto onder te brengen, maar jawel, alles was "beschlagnahmte" en men kon zijn auto wel in een garage zetten, doch had niet de minste zekerheid hem de volgende morgen terug te vinden. Ten einde raad spraken wij toen de eerste de beste Duitse officier aan, die juist een autoriteit bleek te zijn, en welwillend een groot rood papier met "beslagnahmte, Deutsche Keizerliche marine" op mijn trouwe "Hupmobile" plakte, zodat hij daar rustig overnachten kon.

Om 9 uur Duitse tijd moest men binnen zijn en toen had men het gevoel dat het 3 uur 's nachts was, zo uitgestorven en verlaten was alles. De hele nacht blaften verlaten, loslopende honden en ook uit de gesloten en verlaten huizen hadden wij angstkreten van opgesloten en verhongerende honden behoort. Donderdag stonden we vroeg op en gingen de verwoesting aanzien, die echter wel meeviel en in zo'n grote stad gering te noemen is. De angst en spanning moeten echter meer dan erg geweest zijn. Wij zagen voorts het Rode Kruis, de dierentuin, waar alle kostbare wilde dieren (niet de slangen) afgemaakt waren en gingen naar het museum. De Heer Pol de Mont was net vertrokken en met een nog van angst vertrokken gezicht vertelde de bewaarder een en ander. De schade door een stuk granaat in de koer aangebracht is niet noemenswaard. Vervolgens bezochten wij de procureur-generaal Jacobs op het paleis van Justitie, die ons nog een en ander vertelde. Het paleis van Justitie is op een paar plaatsen getroffen, doch daar er geen brand ontstond, is ook daar de schade gemakkelijk herstelbaar. Op het stadhuis spraken wij de waarnemend burgemeester, dokter Louis Franck, die niets liever zou hebben dan dat de mensen nu terugkeerden voor het te laat is en ons daartoe enige door hem ondertekende proclamaties meegaf. De drukte was er geweldig, vooral voor passen, die niet nodig bleken te zijn. Dankzij de berichten sinds weken in de Belgische bladen, berichten die meer het karakter van verzinsels dan van waarheid dragen en die zeker veel schuld hebben zowel van het vluchten van de bevolking als van het leger, was de angst voor de "Duits" ontzettend groot. Wij zagen onder andere nog een bekendmaking hangen, waarin alle Belgen geraden werd dienst te nemen omdat anders de Duitsers hen zouden gebruiken, als zij overwonnen, ... als soldaten tegen Rusland! Het was zeer interessant met allerlei slag van mensen te praten en hun beschouwingen te horen, waarvan

sommigen niet zeer vleidend voor Engeland waren. Ook bleek er geweldige behoefte te zijn aan verkeersmiddelen naar Brussel.

Te Brussel was het zeer druk en vol en alleen de Duitse militairen, die in groten getale aanwezig waren, gaven het idee van een bezette stad. Wij spraken met verschillende mensen en merkten dat de vreemdste geruchten in omloop waren. De stemming bleek hier meer pro Engels te zijn dan te Antwerpen. Daar wij voor het donker terug wilden zijn, konden wij ons maar één uur te Brussel ophouden, hetgeen echter genoeg was om een indruk te krijgen. Alles gaat zijn gewone gang, de cafés zijn stampvol, levensmiddelen zijn er in overvloed (te Putte verzekerden de vluchtelingen ons dat er te Brussel hongersnood heerste) en alleen steenkolen zijn in prijs gestegen. En toen weer de droeve tocht langs al die verwoesting en ellende terug naar Antwerpen! Bij Mechelen werd onze auto staande gehouden door een Duitser, hoofd der telegrafie, die vroeg of hij mee mocht rijden naar Antwerpen. Hij vertelde ons nog velerlei en bleek een zeer humaan man te zijn en vervuld met medelijden voor de lijdende bevolking. Door zijn tussenkomst werd mijn auto veilig gesteld. In de stad hoorden wij opeens het keizerlijke jachthoornsignaal van een auto en toen bleek het dat Bethman Hollweg naar Antwerpen gekomen was om poolshoogte te nemen.

In hotel Wagner verzocht de kassierster ons haar man op te sporen en te smeken terug te komen: een kelner gaf ons een brief mee voor zijn vrouw en wij konden voor vele mensen bij terugkomst diensten bewijzen. Wij bleven nog laat zitten in gezelschap van Hollanders en Duitsers en er werd druk over politiek gesproken.

Vergeleken bij de vorige avond was er donderdagavond veel meer leven en beweging in de stad. Vrijdagmorgen vertrokken wij vroeg

naar de dokken en de haven. Was de drukte te Antwerpen enigszins meegevallen, de desolate stilte in die kilometerverre uitgestrektheid was bepaald beklemmend. Alles ligt totaal stil. De eerste Duitse boot waar wij aankwamen was de "Lesbos" van de Duitse Levant Linie. Wij gingen aan boord en waren getroffen door het schouwspel der verwoesting. De hele machinekamer was opgeblazen en één grote ruïne. Eindelijk ontmoetten wij iemand die ons de weg kon zeggen naar de nieuwere dokken waar de grote Duitse schepen lagen. Daar troffen wij twee Belgische douaniers die niet gevlucht waren zoals alle verdere personeel. Dezen vertelden ons, dat alle 48 Duitse boten, of tenminste de machinekamers, door de Engelsen waren opgeblazen. Slechts één van die boten was gedeeltelijk gelost; de andere waren de vorige dag door de Duitse staf verzegeld. Ook de douaniers waren nog zeer onder de indruk van het helse lawaai gedurende het bombardement en de ontzettende angst die het veroorzaakte. Zij vroegen ons wie die miljoenschade nu zou moeten betalen, de Engelsen of de Belgen? We gingen aan boord van de "Kandelfels" en ook daar was de verwoesting vreselijk. Vóór de sluizen zijn een paar schepen tot zinken gebracht, zodat deze voorlopig niet geopend kunnen worden.

De "Gneisenau" ligt verder op de Schelde, uit het bereik van bommen en granaten, die zelfs over de stad heen vlogen. Overal waren loopgraven, prikkeldraadversperringen enz. en dit alles is zelfs nooit gebruikt geworden. Wegtuffend troffen wij twee Belgische schippers die naar Holland wilden om vrouw en kinderen te halen. Ze waren meer dan blij, mee te mogen rijden. Naast het opgeblazen fort Austruweel bereikten wij over Ekeren de straatweg naar Putte. We beschouwden het als een verblijdend teken reeds meerdere vluchtelingen te zien terugkomen, doch te Putte werden wij onaangenaam verrast door de geest die daar heerste. Juist toen

wij er aankwamen arriveerden er ook een auto met honderden exemplaren van het "Journal des Refugiés", dat bij lezing weer niets dan sensatieberichten bleek te bevatten. Wij waren zo vrij, de aandacht van de plaatselijke commandant, wiens grote welwillendheid niet genoeg te roemen is, er op te vestigen. Deze auto ging door naar Bergen op Zoom, ook daar zijn onheilzaam werk verrichtend. Te Bergen op Zoom was de stemming bepaald vijandig en beweerden de mensen dat ik omgekocht was door de "Duits".

Ook een Belgisch comité, waarmee wij confereerden, zegde dat de vluchtelingen nog steeds gevoed werden met de onwaarste voorstellingen en verhalen die hen nog angstiger maken dan ze al zijn. Ook hebben velen het hier in ons land op het ogenblik beter dan ze ooit thuis hadden, zodat ze niet in het minst van plan zijn weer terug te gaan. Wij bezochten nog even dr. van der Gort in zijn hospitaal, die grote behoefte had aan lakens, slopen en kinderondergoed en tuften toen naar Roosendaal, onderweg nog steeds troepjes voorbijkomend, die ons land binnentrokken. Te Roosendaal was in het onderdak voor zieken en verzwakten iets minder drukte als tevoren, wel werd daarentegen geklaagd over de toon, die van grote dankbaarheid in den beginne nu begint over te slaan in een soort van eisen en ontevredenheid. Onze algemene indruk was dan ook dat het zaak is, dat op alle mogelijke manier de mensen overreed worden, terug te keren naar hun haardsteden. Deze overtuiging sluit natuurlijk niet uit een groot medelijden met al deze duizenden en duizenden opgejaagde en lijdende mensen. Heeft men al die verwoestingen met eigen ogen aanschouwd, dan kan men wel niet anders doen dan het arme, zo zwaar geteisterde België uit de grond van zijn hart te beklagen met het wrede lot dat het zo plotseling en onverdiend getroffen heeft.

Men schrijft ons uit Antwerpen op 17 oktober:

Van maandag af zal hier een blad verschijnen onder de titel: Antwerpsche tijdingen. Het gemeentebestuur en de Duitse Kommandantur hebben er het toezicht over. Alle Duitse, Franse, Engelse, Nederlandse en andere berichten zullen erin opgenomen worden, zonder enige censuur. De redactie staat onder de leiding van het gemeenteraadslid Mr. Karel Weyler. Het blad wordt gedrukt op de persen van de Gazet van Antwerpen.

De toestand blijft geruststellend. De paniek onder de vluchtelingen aan de grenzen is ongemotiveerd. De Nederlandse consul-generaal is eveneens zeer optimistisch. Ik kan niet anders aanraden aan al wie hier nuttig werk kan verrichten, dan gerust terug te keren. Alle stads- en staatsambtenaren, onderwijzers en onderwijzeressen, die een strenge straf willen ontlopen, dienen zich te haasten op hun post terug te zijn.

Ik verneem dat de welmenende burgers, die de lieden aan de grens gerust gaan stellen, vaak slecht onthaald worden. Het is pure onzin. Alles is hier volkomen kalm.

Het bombardement van Antwerpen.

Een onzer oorlogscorrespondenten schrijft ons:

Donderdag, acht oktober. Het is langzamerhand een weinig banaal geval kon geworden: Maar à rato van ongeveer drie schoten in de 2 minuten, met kleine tussenpozen overigens, vliegen de projectielen nu om de Place de l'Aurore. De snelheid is niet zeer groot, want men hoort de eerste knal van het schot, dat terstond overgaat in een heel hoog gonzend gefluit, dat daalt en daalt tot een vrij lage toon, en daarna bijna altijd overgaat in de ontploffing, vergezeld van bijkomstige geluiden, van instortende muren, en tot gruzels vallend glaswerk. De gemiddelde snelheid van het projectiel is dus kleiner

dan die van het geluid. Dat de toonhoogte van het gefluit afneemt, ligt natuurlijk hier aan, dat de snelheid van het projectiel ten opzichte van ons door de luchtweerstand en in verband met de baankromming vermindert.

Men hoort meestal dus de granaat voor hij springt, en heeft nog een ogenblik tijd om snel de baan te pronostikeren, en achter een muur, een portaal, of in een zijstraatje een heenkomen te zoeken. Dit alles mag natuurlijk het werk zijn van niet meer dan 1 seconde hoogstens, waarin men zich snel terzijde moet werpen, met in geval van waarlijk gevaar, slechts kleine kans op redding. Bij elk schot neemt men gevallen waar van afketsen, en van uiteenspringen van schoorsteenpijpen enz., waarvan de rondspringende stukken volkomen onvoorspelbare banen volgen.

Met mijn koffer met groenten in de hand keer ik langs een omweg, namelijk door de Arendstraat, waar de bom gevallen is, naar huis terug. In zulke ogenblikken is het brein ongelooflijk actief. Men leeft veel sneller dan anders, het gevaar scherpt de zintuigen, de perceptiesnelheid is groter dan ooit, elke spier is voortdurend gespannen en gereed tot actie. Terwijl ik naar het getroffen huis ga, springt er gelukkig geen projectiel in mijn nabijheid, maar die lange straat zonder zijstraatjes en zonder portieken is verschrikkelijk onaangenaam. De getroffen huizen, nummers 38 en 40, zijn niet ernstig gescheurd. In een tuin moet de granaat gevallen zijn, en de scherven door de beide huizen gegooid hebben. Van de straatkant ziet men alleen alles wat glas, kozijn, blind en gordijn heet, naar buiten gestoten. Een paar leuke boenders van Vlamingen, die er bij staan te kijken, misschien met een teugje op, wijzen en gesticuleren naar de uitwerkingen van de eerste granaat die zij bijwonen: "Dat 's nen smerigen Duts zulle". Als er dan weer wat knalt, maken we maar dat we wegkomen.

Terwijl ik naar huis loopt, knallen de ontploffingen in de verte. Thuis zie ik, dat er enige schade aan het door mij bewoonde huis berokkend is: een lamp is door de luchtschok van de eerste granaat uit de haak gegooid, en door de granaat, die in het tuintje van de Arendstraat ontploft is, en dat aan mijn tuintje grenst, is wat glaswerk aan de achterkant omlaag gekomen. In de bovenslaapkamer liggen twee granaatsplinters, die gloeiend binnengekomen zijn en een begin van smeulen veroorzaakt hebben, dat door de dienstbode is geblust. Het ziet er fraai uit. Terwijl we staan te kijken, onvoorzichtig genoeg, horen wij opnieuw een gefluit: vlak achter ons een geweldige knal, vergezeld van het geluid van nog lang navallend steenwerk en puin. Ik heb mij vlug laten vallen achter de muur, en voel naast mij een hele ruit, binnen het gordijn gelukkig, omlaag glijden, en een voorwerp in de kamer vliegen. Het is een vrij zware scherf: met alweer dat onaangename smeulen in een doek, waarin zijn val gesmoord is. Ik kijk naar buiten: een kleine verwoesting in een apotheek, nr. 58 Arendstraat. Wij zijn er tot dusver goed afgekomen: maar na enige inspectie in de tuin, die vol stenen ligt, van een getroffen schoorsteen losgeslagen, daal ik maar weer in de kelder af.

En altijd maar weer dat gillende gefluit door de lucht; en de knallen, onberekenbaar verspreid door de stad. In de verte, in de richting van Berchem, stijgt een zware rook op; daar zijn sommige huizen tot en met de kelder uiteengeslagen. Ik zie een groep mensen, waaronder een priester, aankomen en overal aanbellen met de boodschap dat in de Arendstraat het huis van een apotheker in brand staat. Er is nergens een gardeville of een pompier te zien: wij zouden voor de blusarbeid, die ik voorstel, niet eens een ladder hebben. Uit het achterhuis zie ik hetzelfde huis in vlammen opgaan, dat zoeven door het projectiel getroffen is, waaruit een paar

scherven ons bereikt hebben. Er is groot gevaar, dat de hele buurt in brand gezet wordt, maar wat kunnen wij doen?

Heftige stappen in de straat: ik vlieg naar buiten en zie aan de overkant drie soldaten zonder hoofddekseel met terneergeslagen en verschrikt gezicht lopen met lange stappen. Ik houd hen staande en vraag wat er is: zij antwoorden dat zij een batterij bij Oude-God in de steek gelaten hebben; ze hebben geen zware verliezen geleden, maar de vijandelijke granaten kwamen al dichterbij, en begonnen in de buurt te springen. Verder in de straat werden zij staande gehouden door het personeel van de ambulance, dat dergelijke vragen stelt; vlug geantwoord en dan verder. Wat moet die vlucht betekenen? Is dat een slecht voorteken of erger? Welk een onbegrijpelijke moedeloosheid. En waarom laten Belg en Engelsman het geschut van de vijand het bombardement zo ongestoord voortzetten? In de verte hoort men niets dan die ontzettende knallen met onverstoorbare gelijkmatigheid en het oor dat zich inspant, verneemt niets van de lange kanonnen der Engelsen, waarvan ieder zoveel gehoopt had. Is men er daarbuiten nog altijd niet in geslaagd, de stelling van de nu reeds sedert 14 uur schietende vijand te vinden?

Om mij te doen inlichten, kuier ik naar een grote ambulance, die aan het uiteinde van mijn straat in een grote gemeenteschool is ingericht. Met de kapitein-gestionneur en een priester spreek ik geruime tijd. Ook zij weten niets. Hun indruk is, dat er iets verkeerd moet lopen. Nergens is de gardeville te zien. De pompiers zijn voor het merendeel op de loop. De vrouwelijke vrijwilligers voor de ambulances zijn onder de eersten geweest, die hun gewonden in de steek gelaten heb. Militaire ondergeschikten zoeken telkens onder een voorwendsel de deur uit te komen; de kapitein gaat daarom in vastberaden houding in de deuropening staan, en beantwoord hun

voorstellen op ironische wijze. Het grote hospitaal, waarvan dit een afhankelijkheid is, heeft sedert het begin van het bombardement niet van zich laten horen. Terwijl wij spreken, springen er een paar lichtgewonden uit het venster en lopen hard weg. Zijn ze er elders beter aan toe? Ik uit mijn verwondering over de opvattingen der pompiers, der soldaten, der brancardiers. De kapitein antwoordt mij bitter, dat ik de Belgen nog niet ken, en zegt mij scherpe dingen, waaraan ik niet geloven kan. Ondertussen knalt het om ons. In de Philomeenstraat dondert een granaat 15 m van ons een huis binnen, nr. 19, en slaat daaruit en uit nr. 17 een hoge hoop stof en gruis omhoog. Een korte poos later worden nr. 21 getroffen, waarbij het kabaal nog groter is, daar hierbij tussenwanden instorten. Alle trottoirs in de straat zijn nu met glasscherven geplaveid.

Ons kwartier wordt zwaar bezocht: vlak tegenover de ambulance vliegt met ontzettend kabaal een huis uit elkaar. Ditmaal gaat, daar de granaat in het dak springt, een heel stuk voorgevel tegen de straat, die met stenen en gruis bedekt raakt. We springen juist nog tijdig naar binnen, maar de gestionnaire moet aan zijn werk, en ik ga naar mijn kelder verlangen. Terwijl ik naar huis loop, kom ik weer een paar vluchtelingen tegen, soldaten, die niet op mijn haastige vragen antwoorden. Aan het andere uiteinde van de straat treft een granaat de tramremise, en gooit een regen van grote klinkers en ook van puin omhoog. Het kabaal is langzamerhand sterker geworden. Op zijn minst zijn twee batterijen nu bezig. De schoten komen nu ook uit de richting van Boom.

Later, als ik in de kelder zit, hoor ik de schoten op grotere afstand knallen; ik veronderstel, dat telkens gedurende zekere tijd onder bepaalde helling gevuurd wordt. Later op de avond wordt de helling gewijzigd, en de rayon vergroot. Zo werkt men de stad methodisch af. Gedurende een uur hebben wij niets meer te lijden. Hier en daar

komen mannen die ik nog niet gezien had, uit de ramen kijken. Men ziet geen enkele vrouw, hun zenuwen zijn ook wel op zwaar op de proef gesteld.

In de avond ga ik nog eens op vers brood uit. Op straat zie ik alweer van die militairen, die daar niets te doen hebben. Als ik hen vraag wat ze weten van het slagveld, geven zij ontwijkende antwoorden, en ze maken niet de indruk, alsof ze van plan zijn, er weer heen te gaan. Wat betekent dat alles toch? Het huis van de apotheker in de Arendstraat is met grote lichtontwikkeling uitgebrand; langs de kroonlijst is de vlam naar het volgende perceel nr. 56 overgegaan, en de bovenste verdieping begint al te branden. Gelukkig zijn er nog heel wat huizen tussen dit en het door mij bewoonde.

Opeens weer een gefluit dichtbij. Ik werp me in een deuropening achter een arduinen post, maar het was niet nodig. De bom is wel dichtbij, maar in een andere straat ontploft; later blijkt dat de pastorie getroffen is, die dan ook weldra in vlammen opgaat. Overal in de stad is brand. Boven de huizen hangt een dichte rook, die een spookachtig rossig licht omlaag werpt. In alle richtingen een rood schijnsel, dat laag blijft hangen: soms even hier en daar een vuurtong, die in de nacht omhoog geworpen wordt.

Later in de nacht een helwitte schijn. Het zijn de petroleumtanks, door de overheid in de Schelde gelegegd, en waarin de overblijfselen in brand gestoken zijn.

Mijn nachtrust wordt slechts zelden onderbroken: soms een zware ontploffing in onze buurt. Als ik daardoor wakker schrik, hoor ik het ononderbroken en ondraaglijk geknal van in andere wijken barstende projectielen door de nacht. En als ik aandachtig luister, daarachter een zacht geloei van vlammen gebouwen.

Te Antwerpen. Van 7 tot 9 oktober 1914.

Antwerpen, 14 oktober.

De pen, die sedert 27 augustus 4 uur 's namiddags in mijn pennenbak lag te roesten, neem ik weer op, om ze opnieuw te laten zijn wat ze 10 jaar lang, in eer en deugd en in zoete vrede, zijn mocht: de pen van uw Antwerpse correspondent.

Sedert 7 of 8 september is mij geen Nieuwe Rotterdamsche Courant meer onder ogen gekomen, en sedert 7 oktober geen Belgisch blad meer: die dag immers verscheen het laatste Antwerpse blad, want mijn achtbare confraters, zelfs zij die de heldhaftigste en strijdlustigste toon aansloegen, en ook zij die dag aan dag woorden van schimpen en smaad neerschreven voor al wie hen in bluf niet nabij streefde, zij waren ver weg, daar waar schrapnels noch granaten, of hoe dat tuig heeft, hen genaken konden.

Laten wij de heren niet al te hard aanvallen: er behoort vaak zoveel moed toe om te vluchten als om te blijven. Hoe het ook zij, ik ben gebleven, daar mijn taak het mij gebood.

Ik ben er voor beloond, want (de appel valt niet ver van de boom!) de bom, die op donderdag 8 oktober om 1 u 25 (Greenwichtijd) op een paar meter van ons hoofd terecht kwam, heeft ons niet geschaad. En de tweede, die enige meters verder viel, besuikerde ons wel met stenen, stof en gruis, maar liet ons verder onverlet. Terwijl de derde, die voor ons bestemd was, niet ontplofte: zodat we mogen zeggen dat we goed ontsnapt zijn, en voortaan wel tegen al dat gebom gevaccineerd mogen heten.

Wat een herinneringen! Ik weet waarlijk niet waarmee te beginnen, en ik wens ook niet te veel mijn streng persoonlijke avonturen op

de voorgrond te stellen. Het persoonlijke heeft in een tijd als deze haast geen betekenis meer. Wat hangt ons allen nog boven het hoofd, en hoe gaat dit alles aflopen? En hoe komt ons arm land, hoe onze geliefde geboortestad uit de slag?

Het was woensdag 7 oktober, toen voor de laatste maal 's ochtends de dagbladventers door de straten ijlden met het bekende geloei: "La Métropo-ôle! La Mati-i-in! Het Handelsbléd! De Nief Gazet!"

"Aux armes! Chaque homme valide, un fusil! Ne servez pas les barbares! Sus à l'ennemi!" "En cas de bombardement. Du calme, de la dignité, de la force morale. Haut les coeurs!" Ik schrijf alleen de opschriften-in-vetjes af van La Métropole, het blad dat sedert twee maanden de heilige economische oorlog predikte, en al wie van ver of nabij, in een stad waar 10.000 Duitsers inwoonden, met dezen in betrekking waren geweest had aangeklaagd!

Hetzelfde blad had geweigerd de sympathiebetuiging der Nederlandse letterkundigen aan hun Vlaamse broeders op te nemen ... De andere bladen, de Vlaamse waren doorgaans beter gestemd, voerden de strijd met zachtere middelen, maar waren niet minder opgewonden. Het is een akelige tijd geweest, de lelijkste, droefste die mij heugen zal, toen eenieder zijn buurman loens bekeek, en men overal, overal vijanden en spionnen ontdekte. La peur est mauvaise conseillère! En er is helaas veel schrik geweest. Maar genoeg daarover. Zij die geleden hebben bewaren wel diep in zich bittere herinnering, maar geen wrok. De tijd zal vechten, en uitmaken wie werkelijk zijn land heeft vermogen te dienen op een wijze die het algemeen nut bevorderlijk is geweest. Het minst erge is voor velen zeker niet geweest, dat zij vaak tot werkeloosheid gedoemd waren, daar waar zij zo uit ganser

harte verlangend waren om alles, alles te doen wat zij voor hun land doen konden.

Reeds dinsdag 6 oktober 's avonds was de toestand uiterst gespannen, en ik ben toevallig een der eersten geweest onder onze medeburgers die er door een welingelicht persoon van op de hoogte kwam. Uitgegaan, door de sombere avondstraten (sedert begin augustus was er 's avonds van 8 uur, later van 6 uur af geen licht meer) om vrienden van ons te waarschuwen, dat zij op onze hulp konden rekenen als het gevaar te nijpend werd, ontmoetten wij te 9 uur 's avonds een heer die van militaire zijde wist, dat het met onze stad bitter slecht stond en zijn buurlieden de raad gaf om onmiddellijk de vlucht te nemen. Wij, die al zo veel jobstijdingen gelogenstraft zagen, geloofden hem ditmaal maar half, en gingen gerust slapen. Eerst 's anderendaags was de tijding algemeen bekend, en de ochtendbladen brachten het officiële communiqué van luitenant generaal Deguise, bevelhebber der versterkte plaats Antwerpen, in de vorm van een brief aan de burgemeesters der gemeenten gelegen in de versterkte plaats (ik schrijf over uit het Handelsblad van 7 oktober 's ochtends):

“Ik heb de eer aan de bevolking ter kennis te brengen, dat de beschieting van Antwerpen aanstaande is.

“Het is wel te verstaan dat de beschieting of de uitvoering van de beschieting geen de minste invloed zal hebben op de duur van de weerstand, die tot het uiterste toe zal volgehouden worden.

“De personen die zich aan de uitwerksels van gezegde beschieting willen onttrekken zijn verzocht zich in de kortst mogelijke tijd te willen verwijderen, in de richting van het noorden en het noordoosten.”

Betreffende de aanvang van de beschieting gaf dit bericht geen zekerheid, en dit is voorzeker de oorzaak waarom niet nog veel meer mensen onmiddellijk de stad hebben verlaten. Toch groeide de onrust van uur tot uur, om zo te zeggen zienderogen, aan. Maar zeer velen konden er nog niet aan geloven. Wij waren het schrikken nu eindelijk gewend geraakt, en dit laatste kon ook wel weer eens blijken enkel maar een loos gerucht te zijn. De moedigen richtten er hun kelders op in en wachtten de omstandigheden af. Zij die niet durfden te blijven, namen pak en zak en bestormden de treinen in de richting naar Holland. Het moet een wreed schouwspel zijn geweest aan het station, waar duizenden geen plaatsje konden bemachtigen. Toen begon de uittocht, die eerst later echt tragisch zou worden

Nog steeds betrouwend in ons gesternte, legden wij ons te bed, af en toe luisterend naar een verre knal, een gerucht, dat we ook al danig gewoon waren, zodat wij er geen overmatig gewicht aan hechtten.

Maar, te klokslag middernacht, woensdag 7 op donderdag 8 oktober 1914, donderde het eerste schot, gevolgd door een akelig huilend gesuis, een gejangk als van een monsterkat, een geluid als van een sirene: een huisgenoot legde de nuchtere verklaring af, dat hij "zoiets niet gewoon was, en dat hem dit niet aanstond", wat ons - tragisch komische bijzonderheid - heus onbedaarlijk aan het lachen bracht. Maar op het eerste schot volgde waarachtig een tweede, en dan een derde, en telkens vergezeld van het afschuwelijk gefluit, en af en toe met een boem! boem!, waarvan de davering me nog in de benen zit.

De kelder in! Wij waren met z'n drieën en twee honden. Het was aandoenlijk om te zien hoe die beesten plotseling door schrik

aangegepen, zich voor ons kwamen opzetten, ons nadrukkelijk kwamen aankijken, als schenen ze te vragen: baasje, wat moet er met ons gebeuren?

Er viel niet meer aan te twifelen, we zaten in de kritieke positie en ieder ogenblik verwachtten wij er ons aan dat het huis op ons hoofd gingen storten. Wij luisterden onze oren uit om maar te speuren welke richting de beschieting uitging, en stelden vast dat wij het voorrecht hadden, in de allergunstigste lijn te liggen om binnen een ommezien ad patres te gaan. Nu, we zouden het afwachten en hielden ons zo goed mogelijk. Zelfs had een onzer, ik zal, om niemands bescheidenheid te kwetsen, geen geslacht aanduiden, de moed om zich op een peul uit te strekken en in volle, of althans in halve gerustheid, een dutje te proberen. En dat met goed gevolg, een paar uur lang! Ik was het niet, ik beken het: ik dacht maar: hoe komen we eruit? Maar het werd van kwaad tot erger, en het gekraak en gedreun in de buurt werd inderdaad onheilspellend, tot we hoorden roepen: brand! brand! en stappen van vluchtende mensen. We liepen even de straat op, en zie ... alles stond in blakende vlam, aan de overzijde werden de lieden opgebeld, en de vlammen sloegen uit aan een huis achter de hoek. Het was een onvergetelijk gezicht. Alle mogelijke historische prenten kwamen me onmiddellijk voor de geest. Te 5 uur namen we ons pakje, onze twee honden (ieder met een visitekaartje aan de hals) met ons mee, en op Gods genade de wegen op ...

De hemel laaide aan alle zijden, en we hoorden almaar de bommen suizen en dan hier, dan daar vallen. Wij bereikten de Zuiderlei, het zuiden van de stad was het meest geteisterd, want de beschieting scheen uit de richting Boom te komen, daar zagen we in de verte huizen branden. En drommen van mensen geladen met inderhaast bijeengeraapte pakjes voortrollen. We vonden een onderkomen in

de ruime kelderkeuken van een gastvrije vriend, uit wiens raam wij alles zien konden wat op de lei gebeurde. En dit is weerom onvergetelijk. Gewonden, op krukken, doodsbleek, met windsels om het hoofd, sommigen leunend met moeilijke tred op de arm van een verpleegster, strompelden voort in de richting van de stroom. Een ziek soldaat, die zijn jas had weggegooid, kwam ons een pet of een hoed vragen. Een andere, uitgeput, een dronk water. Verder dienstmeiden met alleen een wollen omslagdoek om, dames in hun zondagskleren, gezinnen die een stootwagentje voortduwden, veel vrouwen met zuigelingen ... Hoeveel duizenden zijn zo voor onze ogen weggevlucht? En af en toe, zei iemand: daar brandt er weer een, of: kijk die man heeft een bom opgeraapt ...

Zo werd het volop dag, en nu het omtrent 7 u 30 was, maakten wij ons op om te gaan, waar de plicht riep. Onderweg, zelfde schouwspel. Er waren straten waar reeds zes, zeven huizen getroffen werden. Balkons, met één slag weggerukt. Kroonlijsten, die half op de straat waren neergekomen. En het was nog maar een begin.

Door de Nationalestraat, langs het goddank nog ongerepte museum, liepen wij naar het centrum der stad in de nabijheid der Grote Markt. Nu waren de straten overvol van volk, en het leek wel of de mensen daar ook weer aan gewend raakten, want de paniek was niet zo groot als men had kunnen verwachten. Honderden burgerwachten, die pas te 7 uur uiteen mochten gaan, velen hebben de hele nacht door de wacht gehouden op de wallen, gingen hun geweer aan de staf afgeven, waar zij niemand vonden om die in ontvangst te nemen, zodat geweren en sabels en uniformen en kardoezen, alles door elkaar op een hoop werden gestapeld; men ijst bij de gedachte: als daar een bom was neergekomen die alles had laten springen! In de herrie liep een

onzer honden verloren. Wij mochten helaas niet talmen; werkelijk diepbedroefd om het arme beest, maakten wij voort en bereikten onze bestemming, waar wij tot het bittere einde desnoods de omstandigheden zouden afwachten.

Het was donderdag 8 uur 's ochtends. En van dan af zonder verpozen tot vrijdagochtend bleef het voort donderen en suizen en fluiten ... Om 1 u 25 donderdags, toen ik met mijn echtgenote aan tafel zat en wij een beet wilden eten gebeurde het: op een drietal meters van ons, op het gebouw waar mij de zorg van toevertrouwd is - waarom zou ik verzwijgen dat het de stadsbibliotheek op het Conscienceplein is? - viel de bom. Brand! Riep iemand buiten. Mijn vork viel op mijn bord, waar de omelet met spek onaangeroerd lag. Wij buiten op een sukkeldrafje. We keken, keken, het zolderraam boven de Jezuïetenpoort was getroffen: een steen van zowat 80 kilo, naast vele andere stenen, lag op de grond, en er stroomde een vloed water langsheen de gevel, en overal lag het vol gruis en stenen. Wij waren geen tien meter verder, of een tweede slag werd gehoord. En waarlijk, het tweede huis van de Wijngaardstraat had een gapende wonde. Mijn vrouw was in een wolk van gruis en stof verzwonden maar op mijn geroep kwam zij als een silfe naar me toe gehuppeld. En wat een goede engel hebben we gediend! Een derde bom viel in het Lievevrouwestraatje, die niet ontplofte ditmaal, anders waren we definitief opgeruimd geweest ...

Een half uur later zaten we weer op onze plaats, en nadat we van de verrassing bekomen waren, aten we onze omelet op ... Helaas, we waren niet de enigen, die zo getrakteerd werd. Er zijn een paar duizend granaten, of hoe die dingen heten, over onze goede stad gevallen, en men vernam, en we zagen weldra ook met eigen ogen dat honderden plaatsen getroffen waren.

Maar de avond was het akeligste. Uit de verlaten stad steeg nu allerwegen het gehuil der honden op, en de hemel zag bloedrood van de branden. Het was Dantesk. Vanuit de bovenverdieping zagen wij de slanke silhouet van onze beminde toren der Onze-Lieve-Vrouwkerk. Gespaard, goddank! Ginds die gloed, dat waren de petroleumtanks die brandden. En hier vlakbij was het de Schoenmarkt die half afbrandde, en het huis van een bekend drukker op de Eiermarkt, en het waren tien huizen op de Zuiderlei, en een reeks huizen in de Kronenburgstraat, evenveel in de Volksstraat. En waar niet al!

Te 8 uur 's ochtends hield het op ... Er werd onderhandeld. Te half twee rukten de Duitsers Antwerpen binnen. Antwerpen was overgegeven.

De schade te Antwerpen.

Schade, aangericht te Antwerpen (aansluitend aan de opgave in de Nieuwe Rotterdamse Courant van vrijdagochtend):

Dageraadplaats: de pastorie gedeeltelijk vernield en van de overige huizen veel ruiten gesprongen.

Grote Hondstraat: het hospitaal door verscheidene granaten getroffen. Alle gewonden konden nog tijdig worden verwijderd.

Egmontstraat: huis nr. 50 volledig vernield.

Scheldestraat: huizen nrs 3, 4 en 6 verbrand.

Terlostraat: nrs 80 en 82 uitgebrand.

Godstraat: nummers 17, 20 en 21 vernield.

Fonteinestraat: nrs 20, 46, 54 en 56 zwaar beschadigd (twee vrouwen vonden hier de dood).

Engelse Lei: nr. 15 gedeeltelijk vernield.

Turnhoutse Baan: nr. 39.

Lombardestraat een magazijn verbrand.

Driehoekstraat: twee percelen verbrand.

Lombardevest: onder andere het huis, waarin David Teniers heeft gewoond, gedeeltelijk vernield. Het jaartal 1610-1690 is boven de deur nog te lezen.

Te Deurne in de Ankerstraat, 15 huizen gedeeltelijk vernield, in Gietschotel (Deurne Zuid) vijf huizen verbrand. Op het Gemeenteplein is een bom gebarsten, waardoor een gat in de bodem is geslagen en de waterleiding sprong. Vele ruiten werden vernield.

Antwerpen was na Londen de grootste rubbermarkt ter wereld. In een rede te Londen nu heeft McEwan, de voorzitter van de vereniging van rubberplanters, medegedeeld, dat men bijtijds zorg had gedragen om alle rubber dat te Antwerpen opgestapeld was, naar Londen over te brengen.

In de Times lezen wij het volgende voorval, meegemaakt door een onderdaan van een onzijdige mogendheid, die pas uit Berlijn is gekomen. De val van Antwerpen werd daar bekend. In een schouwburg verscheen een lid van het gezelschap op het toneel en zegde: "Een ogenblik, een ogenblik alstublieft! Antwerpen is gevallen." Natuurlijk barstte het publiek in toejuichingen los. Maar

toen deze bedaard waren, trad een toneelspeler naar voren, om het volgende lied te zingen:

Nicht zu laut!
Nicht zu laut!
Denkt g'rad, jetzt wo Ihr jubelt und lacht;
Nicht zu laut!
Nicht zu laut!
Fiel ein Krieger vielleicht in der Schlacht
Und er liegt beim zerschossenen Pferde
Und nimmt Abschied von Mutter und Braut
Nicht zu laut!
Nicht zu laut!

Levensbehoefden.

Berlijn, 16 oktober.

In de lijst van de buit van Antwerpen, die Wolff gisteravond gepubliceerd heeft, komen allerlei artikelen voor, die men hier bijzonder goed kan gebruiken. De vraag is nu echter, of de hoeveelheid van dit alles niet zo klein is, dat het snel verdampst op de "gloeiende plaat" waarop het hier valt.